

220-220 bis

BIBLIOTECA

PENTRU TOȚI

N. IORGA

Damenii și faptele

din

trecutul românesc

L. MARVAN

EDITURA

Libr. „UNIVERSALA“, Alcalay & Co.

București — Calea Victoriei, 27

www.dacoromanica.ro

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI

No. 220 — 220 bis

N. I O R G A

OAMENI ȘI FAPTE

DIN

TRECUTUL ROMANESC

I.

BUCUREȘTI

EDITURA LIBRĂRIEI „UNIVERSALA“ ALCALAY & Ce.

No. 27 — CALEA VICTORIEI — No. 27

Tipărint din nou un articol apărut în revista „**Vatra**“, atunci când învățam încă meșteșugul mieu de istoric, am trebuit să îndrept adesea păreri pe care multe cercetări următoare mi le-au dovedit greșite, precum și câteva scăpări din vedere. Așa cum se înfățișează cetitorilor „Bibliotecii pentru toți“, el răspunde adevărului cât îl știm astăzi.

O FAMILIE DOMNEASCĂ IN EXIL

Cine cunoaște pe Petru Șchiopul, afară de cei ce se ocupă în special cu trecutul nostru? Pentru ei chiar, acest nume nu deșteaptă nimic. Intr'un veac de pasiuni vulcanice, de răutăți caracteristice, de viții răspicate, în acest veac al 16-lea, așa de plin de viață și de culoare, această figură palidă, fără relief, nu e la locul ei. Ce vecini străluciți o încunjură! Zdrobitorul său contemporan Mihai Viteazul, furtunosul Ioan-Vodă cel Cumplit, Lăpușneanu sângerosul, anacronicul Despot, așa de curios, așa de străin de sângele și obiceiurile noastre, așa de simpatic în lupta cu mediul, care nu-l înțelege și-l distruge la urmă; Cercel al Munteniei, autor de versuri italiene, frate al unui compilator de gramatici grecești, mare senior apusean, a

căruia cultură-l pune alături cu humanistul Despot. În propria familie a lui Petru, ce picturale figuri sunt acești ultimi Drăculești: Mihnea-cel-Rău, ucigătorul de boieri, Mircea Ciobanul chiar, tatăl lui Petru, neînfrânt într'o viață de luptă, Chiajna, mai ales, soția acestuia, mama Domnului fugar, de care voim să vorbim, Chiajna în care, sub formă de ambiție nedomolită, trăește perseveranța lui Ștefan-cel-Mare și a familiei sale. Avem, între figurile de a doua mână, măcar un Alexandru cel Rău, un Pătrașcu cel Bun. Petru e numai Petru Șchiopul.

Totuși puține chipuri din trecutul nostru interesează mai adânc pe cel care pătrunde în intimitatea lor, decât aceasta. Lipsa sa de originalitate, care ar părea că trebuie să ne îndepărteze de Petru, e tocmai însușirea care ne atrage spre dânsul. Un Mihai Viteazul, un Ioan-Vodă, cari au o figură a lor, sunt ei, înainte de a fi oamenii timpului lor. Cercetându-le viața, ne lovim pretutindeni de această originalitate, care-i scoate în parte din epoca lor. În neînsemnatul Petru Șchiopul vom întâlni

numai pe reprezentantul epocii sale: vom întrevedea-o fără diformajil prin această sticlă banală, fără unghiuri de prizmă.

O condiție neapărată pentru a obține această intuiție e un număr mare de documente private. În adevăr, documentele publice asupra unui astfel de om nu pot fi decât puține sau neînsemnate. Cronicile se vor ocupa numai în treacăt de dânsul, actele publice, venite de la el, nu pot interesa, fiindcă ele nu manifestă, nu afirmă nimic. Nu ne e dor să-i cunoaștem în amănunte viața de Domn, ci viața sa intimă ar avea, dacă poate fi cunoscută, un preț pentru noi. *Umanitatea* sa ne-ar interesa.

Din fericire, documentele de această natură nu lipsesc. În *Columna lui Traian* din Iulie-Octombrie 1883, d. B. P. Hasdeu anunța publicarea unui număr de acte, de natură mai mult familiară, acte care, alătura cu altele, tot în românește scrise, au văzut lumina în volumul XI al colecției „Hurmuzaki“. Iezuitul N. Nilles publicase în ale sale *Symbolæ ad illustrandam historiam Eccle-*

sia orientalis in terris coronæ S. Stephani, II (Innsbruck, 1885) unele din documentele privitoare la exilul lui Petru, documente aflătoare în Arhiva de Stat din Innsbruck. Publicația Hurmuzaki ne dă altele, asupra aceleiași perioade din viața sa. Pe baza acestor date, am putea vorbi destul de pe larg de soarta Domnului pribeag și a familiei sale. O călătorie la Innsbruck mi-a dat prilejul să adun imensul număr de amănunte, pe care-l ascundea depozitul citat din acel oraș.

Nu expun aici împrejurările în care aș fi făcut o descoperire, cu toate că, neocupându-mă de zisa perioadă din istoria noastră, aceasta mi-a fost întâiu impresia. Nilles a publicat unele din actele transcrise și rezumate, în întregime, de mine; Academia Română propusese chiar învățatului iezuit lucrul pe care am avut fericirea să-l duc la capăt; dacă mormântul exilatului l-am găsit eu întâiu, portretul fiului crescut între străini fusese văzut la Ambras de d. D. Sturdză, înainte de mine.

Lucrurile acestea le-am știut însă mai târziu numai. Când, în cea dintâiu zi a

șederii mele în Innsbruck, unde scopuri științifice de altă natură mă aduseseră, harnicul arhivar, Dr. Mayer, îmi puse înaintele trei pachete groase, de a căror prelucrare știa tot așa de puțin ca și mine, am simțit acea emoție indescriptibilă, în care numai proștii cu inima strâmtă văd o mișcare de vanitate. O istorie de exil necunoscută, petrecută pe acest pământ așa de străin nouă și așa de îndepărtat? Un Domn de o limbă și de un sânge cu mine sfârșindu-și zilele aici? Un copil părăsit de noroc, un orfan domnesc, omorât de neprietenia climei, de egoismul lacom al străinilor?

Am lucrat două luni aproape în palatul guvernului, și, în fiecare zi, mă apropiam cu aceeași ploasă curiozitate de hârtiile îngălbenite, care înviau sub ochii mei o viață ce mă atingea atât de aproape, dureri, care mă mișcau așa de adânc. Cunoașterea *Simbolelor*, a broșurii profesorului Hirn, arătându-mi zădărnicia iluziilor mele de descoperitor, n'au slăbit entuziasmul, cu care *despoiam* pachetele mele. O muncă mai îndelungată însemnă o plăcere mai

intensă. Și astfel, după mântuirea acestor pachete, cuprinzând în special actele nenorocirii domnești, am mai început cu acelaș zel răscolirea documentelor de orice natură, datând din această epocă. Recolta mea a fost bogată

E una din cele mai frumoase amintiri ale studiosului meu... exil în Apus. Cu fiecare hârtie petrecută cu ochii, figurile vechilor mele cunoștințe se întregeau, alte personaje novă îmi răsăreau înainte, făcând tabloul mai variat, mai plin de mișcare. Am văzut astfel — nici-o privesc nu răscumpără pe aceasta — desfăcându-se tot mai clar întreg alaiul de pribeag al bătrânului Domn, înireagă Curtea lui de surgunit: Doamna Maria, fiica lui, și Grecul Zotu, bărbatul ei —, o atât de interesantă familie! — Irina Doamna, cu is'oria ei de iubire, Sunamita acestui bătrân David, și plăpândul ei fiu Ștefan, Mitropolitul Movilă și Gheorghe Hatmanul. Țiitoarea Maria Cercheza și Ferdinand de Kûhbach. Atâta răutate, atâta lăcomie, atâta stupiditate prudentă, atâta nenorocire adevărată și desăvârșită! E un roman,

un roman trist, cu atât mai mișcător, cu cât acele lucruri *au fost*.

Cadrul însuși, în care lucram, mă ajuta a *înțelege* această viață trecută. Nu totdeauna are cineva fericirea de a cunoaște traiul unor morți în locurile chiar unde au trăit aceia. Din o-dăița unde lucram, puteam deosebi la stânga cursul superior al Innului, cu munții cari-l înconjură — albi încă de ninsoarea lui Februar. Aveam la spate biserica parohială, spațioasa *Pfarrkirche*, unde se odihnește oasele copilului Ștefan; colegiul Iezuiților, unde s'a dat tânărului schismatic creșterea trebuincioasă pentru a-l face să moară în sânul bisericii catolice, erà la câteva sute de pași în dreapta. Acelaș Inn, a căruia apă se strecura repede, strălucind sub soarele cu clare raze ale munților, dedesuptul pitorescului pod de fier, uda, în aceeași direcție, Hall, unde fugarul s'a oploșit întâiu în pribegia sa. Spre Sud, peste multe creștete de munți, încântătorul Bozen, „Bolșanul“ Moldovenilor refugiași, se ascundea în cercul de muncelile rotunzite, care-l îm-

brățișează. Și acolo la Bozen și-a petrecut ultimele zile Petru.

În sălile tăcute ale castelului Ambras, reședință pe acele timpuri a Archiducelui Ferdinand, guvernatorul Tirolului — și ce frumos era șerpuitorul drum care duce de la cimitire la palatul-muzeu, urcat sus, pe coasta muntelui! — am dat cu ochii de bălatul, pe care-l cunoșteam așa de bine și care răspundea așa de deplin dezmierdătoarelor descrieri ale lui Kühbach, de chipul roz, cu pletele lungi blonde — de „Voevod cu păr de aur moale“, — de ochii albaștri limpezi ai copilului Ștefan.

M'am primblat prin stradele înguste ale Hallului, urcând și coborând, printre casele așa de medievale încă, înalte, cu forma haotică. Erau acolo recruți tirolezi cu pălăria verde pe ceafă, țipând sălbatic și făcând tumba în glodul drumului, erau amintiri glorioase de pe timpul lui Hofer — atâtea lupte petrecute în valea Innului, așa de frumoasă și severă! — dar acestea nu le vedeam. Ceea ce vedeam acolo era bătrânul Domn fugar, târându-și picioarele oboșite, sub ochii curioși și rău-

voitori, sub bănuiala neprietenoasă a oamenilor de munte.

M'am dus la Bozen, unde o târzie primăvară făcea, în acest sfârșit al lui Martie, arborii grei de frunze umbroase, aerul cald și aromit, zidurile înflorite de salcâm violet, atârând în struguri mirositori pe piatra neagră. Am străbătut stradele tăcute și curate, arcadele umede, acum italiene, piața unde două limbi se luptă în aprinsele discuții ale precupeților, podul de spre Gries, cu priveliștea așa de largă, grădinile pline de răcoare, miros și ciripiri. Ceea ce mă stăpânea însă nu era nici frumuseța locului, nici farmecul de trecut al ruinelor și vechilor castele ce acopăr muncelele, în cea mai pitorească lipsă de simetrie, nici dureroasa priveliște a bolnavilor din cărucioare: cătam *cu patimă* mormântul unde doarme Doamna Irina și Petru.

Și, după aceste deslușiri, iată istoria, care e un roman, romanul, care e istorie.

I.

Piatra mormântală a lui Petru îi dă — el moare la 1 Iulie 1594, — vârsta de peste șaizeci de ani. Un raport din Constantinopol arată că tânărul Domn de atunci avea douăzeci și cinci (altul, din acelaș an, îi dă douăzeci numai), la 27 Novembre 1568. După o scrisoare din 7 Iunie 1562, Petru avea vârsta de cincsprezece ani. Un raport venețian din 18 Octombrie 1559 spune că Domnul a împlinit zece ani. Slăbănog cum a fost totdeauna, Petru va fi arătat mai tânăr de cum erà, și de aceia în 1559 el putea trece drept copil: el nu erà însă trecut de șaizeci de ani la moarte; aceeași slăbănogie va fi făcut pe boierii de la Curtea sa să-i atribue această vârstă! Se va fi născut pe la 1547.

Tatăl său și mama sa erau amândoi oameni răi, violenți: tiranul Mircea fu un bărbat potrivit pentru intriganta, lacoma, desfrânata — „femeie foarte ușoară“, scria principele Transivaniei în 1564, „monstru de desfrâu“, zicea un German la 1568 — Chiajnă. Petru mai

avea încă doi frași, pe Radu și Mircea, iar, după tată, poate pe Alexandru, mai mare decât dânsul, Domn în Țara-Românească (1568 — 77), și pe Miloș (care avu un fiu Vlad), precum și mai multe surori, dintre cari una, făgăduită lui Despot, — nunta trebuia să se facă în Octombrie 1562 — se mărită cu boierul Socol, alta fu cerută de solul francez la Constantinopole, Grantrie de Grandchamp, prin 1566—67; fete de-ale Chiajnei, se căsătoriră cu Grecul Stamati, cu Mihail Cantacuzino, cu tatăl Hatmanului Gheorghe și cu Gheorghe Cămărașul. Ba una ajunse cadână!

Petru a început a domni de curând: în Țara-Românească întâiu, dela 1559 până la 1568. Eră prea copil, pentru a-și putea însemna, în bine sau în rău, Domnia. Acest om, de o blândeță neobișnuită, trăi foarte rău cu toată lumea, cu vecinii și supușii săi. Zápolya ceru destituirea lui, cei ce înconjurau pe Despot, îl priveau ca pe cel mai mare vrăjmaș al acestuia de și-i făgăduise pe sora sa și un fel de tribut de 5000 de bani de aur pe an; se îndușmăni cu Tomșa, care prădă țara sub dânsul. Poporul

eră scurs de biruri și-l ura. Boerii cerură de la început înlocuirea lui. Aceasta, pentru că în locu-i domnia mamă-sa, Chiajna.

Il maziliră în urmă. Intră la Constantinopol, bolnav, spre sfârșitul lui Maiu 1568. El fu aruncat în temniță într'o noapte, la 2 Iunie, luându-i-se cele 100 de mii de galbeni ce adusese. Chiajna, frații mazilului, surorile sale, fură trimiși îndată la Constantinopol. Toată averea familiei — 200,000 de galbeni, aproape un milion după alții, — fu sechestrată, ca și podoabele. Se lăsă bătrânei Mirceaia, amenințată o clipă cu moartea, trei haine pentru fiul ei detronat și câteva mii de aspri. Un frate ar fi fost luat de ambasadorul francez, spre a-l trimete în Apus la regele său, dar e sigur că și frații și surorile trecură la Konieh. Nu se pomenește nimic cu acest prilej de soția lui Petru, fata lui Neculai Cherepovici, Sârb din Ardeal (Czerpowich), Cherepovski), cu care el se căsătorise în 1563, când avea mai puțin de 20 de ani, poate, și ea 18 : soții se despărțiră răpede.

Exilul lui Petru-Vodă ținu până în 1574. Când, la această dată, el se întoarse din

Constantinopol, în Moldova însă — cel dintâi caz de trimitere a unui Domn, coborâtor din familia domnească a unei provincii, în cealaltă — eră un om făcut, neînsemnat însă ca un un copil. „Acel Domn bun și curat la suflet“, scrie la 9 Aprilie 1589, arhiepiscopul de Lemberg, Solikowski, lui Montalto. „Un Domn cum se cade, cu de toate podoabele câte trebuie unui om de cinste“, mărturisește cronicarul Ureche, supus sfatului boierilor, blând la judecăși, „nice beșiv, nice curvar, nice lacom“: o „măcă fără ac“.

Ar fi plâns, când dădea bani de cheltuială „la cuhne“: „Aceste sânt lacrimile săracilor“. De fapt, nu eră nici mai bun, nici mai rău decât toată lumea.

Și-a căpătat Domnia în felul obișnuit, plătind: a căutat de sigur, înainte de toate, să-și acopere datoriile. Ceiace e interesant în această dintâiu Domnie moldovenească a lui Petru vine din afară: sunt *accidentele* ei. *Nizovii*, *Cazacii* dela Nipru, aduc un *domnișor* după altul, să-l pue în Scaunul Moldovei. Izbânda nu-i preocupă atâta: lucrul de căpetenie e să prade. Din tovarășii de

luptă ai lui Ioan-Vodă cel Cumplit răsar nesfârșit „lotri“, cari se dau drept Ioan însuși, înviat; Ioan Creșul, Ioan Potcoavă, „un om arătos, viteaz, domnesc la port și încercat în războaie“, tăiat la Lemberg în ziua de 16 Iunie 1578, fratele său Alexandru, Constantin fiul lui Ioan, Petru, „fiul mortului Alexandru“ (Lăpușneanu). Petru Șchiopul nu se arată nici destoinic, nici nedestoinic, la luptă; are norocul însă să răspingă, mai curând sau mai târziu, pe năvălitori. Atâta îndărătnicie a Cazacilor pliclisea însă pe Turci: Hanul îi sfătuia să înlăture această *piază de năvălire*, și numai faptului că izbuti să învingă pe Alexandru, îi datori Petru viața. Acelaș Capugi-bașa, care spânzură la Anhal pe Șaltan-Oglu, Mihail Cantacuzino, trebuia — așa se spunea în Constantinopol — să pedepsească cu moarte pentru nenorocul său pe Petru (Martie 1578). Cazacii însă se topiră în Nistru“.

În Novembre 1579, Petru-Vodă fù maziilit a doua oară. Prin ultimele zile ale lui Ianuarie, el pleca în surgun la Alep. Femeia sa cea de a doua, Maria Amiralii,

dintr'o familie săracă de la Rodos, și o fată, Maria, pe care o vom întâlni mai departe, nu vor fi rămas nici ele în Constantinopol.

Doi ani după aceasta, el se întoarce în Iași, la 17 Octombrie st. v. 1582. Promise a plăti datoriile înaintașului său Iancu Sasul, un frate din flori al Chiajnei, făgăduise să crească dajdea către Poartă cu 10 mii de galbeni, dăduse Sultanului 200 de mii, 50 de mii Vizirului, alți bani Sultanei-Mame, trebuia să răspundă într'un an iarăș 100 de mii de galbeni lui Sinan-Pașa și învățătorului tânărului Sultan. Cei mai mulți din acești bani erau împrumutați.

„Matca fără ac“ începe o nouă Domnie absolut banală¹⁾. Avem iarăș Cazaci și, ca adaus, secetă. Din istoria goală a celor nouă ani de stăpânire se desface o singură figură originală, aventurierul Bartolomeiu Brati, dintr'o familie albaneză italianizată, statornicită în Con-

---

1) Totuși la 27 August 1588, se încheie de Petru în numele său, un tratat de comerț cu Anglia. Zvonul că ar fi vrut să se facă rege în Polonia e ceva mai mult decât o scornitură ridiculă.

stanlinopol, unde Cristofor, fratele lui Bartolomeiu, e dragoman al reprezentantului Veneției.

Bruti, venit în țară sub Iancu Sasul, ocupând sub Petru locul de „cămăraș și căpitan de Lăpușna“, are un fiu, pe care voia să-l așeze, cu un bun beneficiu eclesiastic în Italia (fusesse odată în Moldova și prin 1588 stătea la Capodistria). Petru ar fi dorit să aibă și el un sprijin apusean, precum Cercel îl avea în Franța. Amândoi se înțeleseseră să readucă Moldova la dreapta credință.

Lucrul se petrecea prin 1587—89. Ereticii vechi și cei aduși de Despot, sunt goniiți din așezările lor, odată supuse Scaunului roman. Petru alungă din garda sa de 500 de Unguri pe toți cei cu credințele eterodoxe. Warszewiecki, rectorul colegiului Iezuiților din Lublin, face în toamna lui 1588 o călătorie de recunoaștere în Moldova. Franciscanii rămân în mănăstirea din Bacău; la Roman, în orașele săsești și ungurești de la munte, se așază Iezuiții, cu „plată cuviincioasă“, ca predicatori. În Aprilie 1589, Solikowski scria la Roma, că noii veniți au început a catehiza. Vin

frași ai ordinului din Polonia și Ardeal. Cunoscutul misionar Iuliu Mancinelli vizitează Moldova. Petru erà dispus să-i lase a-și face un colegiu. Se așteptau călugări Bernardini la începutul lui 1588. La 19 August 1589, arhiepiscopul de Lemberg e numit supraveghetor al Bisericii catolice reformate din Moldova, Se vorbea că se va da lui Bruti, autorul reformei, titlul de protector general al catolicilor în țările românești și Turcia“.

Mai mult, Petru recunoaște pe *filioque*. Gheorghe Movilă, Mitropolitul, scrie la 15 Octombrie 1588 nunciului Papei în Polonia, arătându-i ce s'a făcut și declarându-se „fiu prea-supus al Bisericii catolice romane“. Catolicii vorbeau de un catolicism cu limbă națională, de o răspândire a bunului exemplu în celelalte țări shismatice. Bruti nu se prezintă însă niciodată la Roma, cum se făgăduise. Nu se făcu nimic, dar Petru trase câștig din simpatiile create astfel, după fuga sa din 1591.

Un călător francez, François Pavie de Fourquevaulx, ne dă aspectul Curși

lui Petru, în această de a doua Domnie :

„Această mică Curte e frumoasă, și e destul de plăcut să vezi măreția și pompa, pe care o ține acest Domn, căruia-i sărută mâna, adus de bunăvoința Domnului Bruti... care ne arată pe acest stăpânitor în toată strălucirea sa, dând audiență astfel :

„Intr'o piață mare, înaintea palatului, găsirăm trei până la patru sute de soldați, îmbrăcați ungurește (straja lui Petru), purtând sabie turcească la coapsă și în mână toporul (halebarda), înșiruiți câte doi până la un baldachin, sub care Domnul pe scaun și toți boerii cei mari ascultau la întâmplare plângerile oricui venea. Aceștia, la o sută de pași de dansul, în genunchi, își arătau nevoia pe rând ; și el le dădea drumul cu hotărârea ce i se părea mai dreaptă“.

Curțile, făcute din lemn și foarte puțină „piatră rău potrivită“, nu plăcură călătorului.

De la începutul acestui an 1591 încă, soarta se arăta vitregă pentru Petru. Se simțea slab, bătrân, Turcii îi cereau o sută de mii de scuzi din datorie

(Ianuarie) ; această datorie, pe care începuse a o plăti încă din 1588, erà totuși enormă ; se vorbea, încă din luna lui Maiu, de înlocuirea sa ; în aceiași lună, căpitanul de Bar, Stanislav Golski, îi dădea de știre că un Lazăr Cazacul se gătește să năvălească asupra-i. Resortul acestei ființi slăbănoage erà cu desăvârșire sfărâmat. În iarna lui 1589 încă — pe când șeicile Cazacilor erau semnalate iarăși — el căpătase de la Turci numirea fiului său Ștefan ca un fel de coregent. Capugiul Emir-Halem veni la Iași prin Decembre, și în schimbul unei sume de 60 de mii de le și multor cai, carăte și blăni de cacom (Turcul găsea că Ștefan e mai tânăr, de cum scrisese tată-său la Constantinopol) dădu steagul de domnie copilului. O inscripție din mitropolia Sucevei arată că el fu uns de Gheorghe Movilă Mitropolitul la 2 Februarie st. v. 1590. Acuma se vorbea de destituirea amândurora, și, dacă Petru ar fi primit cu bucurie să părăsească Scaunul el însuși — îl vedem proiectând să se retragă la muntele Sinai, unde avea bani depuși, — îl durea inima pentru tânărul

său fiu. Nepotul lui Petru, Mihnea, mazălit, fusese nevoit a se face Turc, pentru a-și scăpa viața și averile. De această soartă, de una mai rea poate, închisoarea și exilul, se temea el pentru copilul bătrâneșilor sale.

Acest copil blond, cu ochii albaștri, să născuse dintr'o târzie iubire a bătrânului său tată. Maria din Rodos trăia încă la nașterea sa, 31 Iulie 1584. Mama-i era o roabă, doica Irina. Când Doamna, care nu-i dăduse decât un fiu Vlad, mort copil, o fată, Chiajna și o alte căsătorită de mai mulți ani în 1591 cu Zotu Spătarul, muri, Petru ridică în Scaunul domnesc pe mama lui Ștefan Voievod. În Noembrie 1592, la moartea ei, Irina împlinise abia 30 de ani.

Pe la sfârșitul lui August 1591, Petru trimete la Constantinopol, *cuvincios*, bine închise într'o cutie, steagul și cuca domnească, împreună cu 12,000 de scuzi, cât mai rămăsese din tribut și angarii. Sătul de stoarcerile de bani, pe care nu le mai putea îndura sărăcia țării, s'a hotărât a-și petrece undeva în pace bătrâneșile.

Când scrisoarea sosi în Constantino-

pol, pe la 7 Septembrie, Petru trecuse hotarul de spre Polonia. Avea cu el averile sale și o Curte de vre-o cincisute oameni, între cari Doamna Irina și Ștefan Voevod, Mitropolitul Movilă și frații săi Ieremia Vornicul și Simion Păharnicul, Logofătul Luca Stroici și Simion Stroici, fratele acestuia, Andrei Hatmanul și Hrisoverghi, Gheorghe Cămărașul, cu familia sa, Vasile Păharnicul, Gheorghe Hatmanul, Stanciu Vornicul, Postelnicii Costea și Musteață, clericii Adam și Teodosie, acest din urmă preceptorul lui Ștefan, Zotu și Domnița Maria, cu copiii lor, Cercheza Maria, fiitoarea lui Petru, boierinași și Greci mai mărunți, trabanși și oameni de casă.

La 10 Septembrie, Regele Poloniei îl recomanda Impăratului.

II.

În toate Domniile sale, Petru fusese un bun vecin pentru Poloni. În Martie 1591, Bartolomeiu Bruti se întorcea din Polonia la Constantinopol: silințele sale și ale Domnului său izbutiră, și, la 15

Ianuarie 1592, regele Sigismund putea iscăli actul de întărire a păcii cu Sultanul. Ca mulțămintă pentru îndatoririle aduse de dânsul Poloniei, în deosebite împrejurări, Petru căpătase de la rege niște pământuri dincolo de Nistru, și acolo cugeta el să se așeze. Polonii, cari luaseră, cu câțiva ani înainte, averile și capul Sasului, erau îndulciți însă la asemenea câștiguri: nu numai castelul lui Petru fusese ocupat de Palatinul de Sandomir, dar fugarul întâmpinat de doi nobili poloni și o trupă de o mie de călăreți, cu scopul de a-l prăda. Se dădu o luptă în toată forma: Petru se plânge mai târziu că ar fi pierdut 15 mii de lei, dar mulți dintre Poloni plătiră cu viața această *dobândă*.

Primit astfel în Polonia, fugarul se hotărî a trece pe pământurile Impăratului. Apucă prin munți și se coborî la Satu mare. Acolo eră la 24 Septembrie, când scrisese Impăratului și Arhiducelui Ernest, fratele lui Rudolf al II-lea, arătând împrejurările care-l sili a ieși din Scaun. Se temea de „ceva mai greu și mai crud“ decât cele suferite până atunci de la stăpânii săi, de o lovitură

mai grozavă adusă sieși și „prea-iubitu-
lui său copilaș“ de lăcomia acestora. Ar
fi bucuros să afle adăpost bătrâneților
sale în Ungaria sau aiurea în Impărăție ;
dacă Impăratul s'ar teme însă să nu
supere pe Turci prin primirea lui, cere
numai un pas pentru a trece la Roma,
unde erà sigur de o primire bună din
partea „sfântului Papa“.

Petru nemerise bine: cu nici-un preț,
timida politică austriacă n'ar fi vrut să
înceapă iarăș lupta cu Turcii, care se
arăta totuși din zi în zi mai cu nepu-
tință de înlăturat. La 29 Novembre 1590,
Pezzen, solul împărătesc la Constanti-
nopol, căpătase prelungirea pe opt ani
a păcii. Cu toate prădăciunile turcești
din vara anului 1591, solia cu daruri,
făgăduită de Pezzen, plecase la Con-
stantinopol, aducând tributul de 30 de
mii de galbeni și o nesfârșire de argin-
tării și lucruri de aur, de ceasornice
meșteșugite cu lupi urlând, Turci fu-
gind după dânșii sau mișcând la sune-
tul ceasurilor ochii, gura și urechile.
Impăratul își făcea iluzii asupra înrâu-
ririi acestor daruri: cu primăvara ac-
tele de dușmănie erau să înceapă iar.

Incă dela 24 Septembrie, când Domnul își așternea cererea, Pezzen căpătă poruncă să arate la poartă nevinovăția guvernului imperial în afacerea fugii lui Petru, și solul se grăbi să asigure pe Turci, că Domnul fugar e aproape de Roma (2 Novembre 1591). La 13 Octombrie, răspunsul împărătesc fu dat la cererea lui Petru: cu toată mila pentru soarta sa, nu puteau să-l primească. I se dădu însă pasul cerut pentru dânsul și lunga sa suită de oameni, cai, cămile și alte animale, care, trăsură și bagaje (14 Octombrie). Trebuia să plece, scria Ernest la 24, cât mai iute, până nu va prinde de veste nimeni că se află în Imperiu. Cu patru zile înainte, *știri rele* veniseră de la Poartă.

Călătoria trebuia să se facă prin Tirol; frica de Turci, de „Erbfeind“, eră însă atât de mare în tot imperiul, încât, încunoștiințat de aceasta, Arhiducele Ferdinand, alt frate al lui Rudolf și guvernator al Tirolului se grăbi să arăte la curte că ar fi mai scurtă calea prin Carintia (Novembre). Prin Decembrie, Voevodul eră așteptat la Salzburg.

Petru nu se prefăcea : era hotărât să meargă la „sfântul Papa“, trimesese chiar la Roma pe Anton Bruti sau Bruni, care-i aduse o scrisoare plină de bunăvoință. Iarna erà grea, însă, și călătoria lungă pentru un om slăbit ca bătrânul Domn. Cunoscând a doua slăbiciune a guvernului imperial — cea dintâiu erà frica —, el se hotărî să întrebuițeze banul pentru a căpătà voia de a se opri până în primăvară în țările ereditare ale Impăratului. La 26 Decembre, Petru expediază la Praga cu o scrisoare de mulțămiri, o sabie împodobită cu 350 de diamante orientale și rubine, prețuind peste 25 de mii de taleri, și un hanger bătut cu rubine. Urmară zece cămile și doi cai foarte frumoși. Indată după aceasta, Petru sosea, bolnav, la Tulln, patru leghe departe de Viena ; Arhiducele Ernest îl primi în audiență la Pisenberg și căpătà ca și fratele său bogate daruri de la Petru I se dădu voie să se oprească în orașel pe timpul iernii. La 9 Martie un ordin formal întărea această promisiune tăcută : la întoarcerea lui Rudolf se va

hotărî asupra şederii sale mai îndelungate în Imperiu.

În Tulln, la ¹²/₂₂ Ianuar 1592, Petru îşi face testamentul: „fiindcă sunt om bolnav şi slab şi m'a ajuns vârsta“. Averele-i o lăsa toată lui Ştefan Voevod, asupra căruia numea episcop pe Gheorghe Hatmanul, ruda sa. Irina era slobodă să se călugărească; Domniţa Maria să stea, cu ai săi, la un loc cu domnescul iei frate. Hatmanul, ca un „om cuminte“ ce era, rămânea liber să hotărască asupra creşterii copilului, pe care putea să-l pedepsească, „precum se face cu copiii“.

Petru avea mulţi bani, la Muntele Sinai, la Constantinopol, la dânsul chiar. Deşi nu-i învoiră să vie la Praga, miniştrii Impăratului începură să se gândească la foloasele pe care le-ar putea aduce ţării stabilirea unui om atât de bogat, atât de bătrân, cu un copil atât de nevârstnic. I se dăduse la Tulln doi comisari, cu cari să se înţeleagă: Pezzen şi David Ungnad, personajul foarte însemnat, preşedintele Consiliului de Război al Impăratului. Aceştia îl sfătuiră cu dibăcie să nu meargă în

Italia, unde voia să se așeze, „ca să putem vorbi“, zicea mai târziu Petru, „în limba lor și ei în limba noastră“. Erau acolo oameni răi, cari i-ar fi putut primejdui viața și averea. De ce nu s'ar așeza în țările Imperiului, tot așa de binecuvântate de Dumnezeu: pe malurile frumosului lac de Garda, la Arco sau Trento? Locul nu erà nepotrivit, „pentru înlesnirea limbii și altele“.

Petru primi, și la 28-29 April Arhiducii Ernest și Mathias se adresează fratelui lor, Arhiducele Ferdinand, arătând dorința străinului și cerându-i să-l primească, „din bunătatea și blândeța înnăscută a Casei de Austria față cu acest prinț străin, bătrân, pios și necăjit“. La Tulln, a trăit fără să supere pe nimeni, plătind pentru toate, „retras, pașnic și după toată cuviința“. Așa va face și în Tirol. La 8 Maiu, Petru însuși scrie, din Bimbach, aceluiași, cerându-i un adăpost unde să petreacă „singur, în tăcere și liniște necăjita sa bătrâneță“. Voia să-și cumpere o moșioară la Arco. În urma unei recomandări călduroase a Impăratului (15 Iunie), Ferdinand se hotărî să-l primească. La 27 ale lunii se

dădură ordine la Hall, pe valea Innului, lângă Innsbruck, pentru primirea lui. Eră să stee vre-o două luni în castelul Scheidenstein, aparținând lui Gheorghe Fueger. Directorul salinelor din Hall, magistrații și comuna fură invitați a lua măsuri pentru aprovizionarea și siguranța Domnului. În lungile lui haine orientale, Petru se părea un Turc oamenilor simpli de pe valea Innului. „A trecut, scrie o cronică a orașelului Schwaz, în anul 1592 un Pașă turc cu câteva sute de Turci, și fiecare a putut să-i vadă“. Ura Turcului eră adâncă în aceste Ținuturi amenințate: magistrații trebuiau să ia bine seama „ca poporul de jos să nu facă nimic necuviincios“ străinului și să se păzească bine „de foc și lucruri ca acestea“.

Petru n'a urmat calea fixată la început. Se coborî prin Linz probabil, spre granița Bavariei. La Peuerbach, îl întâmpinară Maxelrein și alți Trimeși ai ducelui Wilhelm al III-lea, cari îl duc până la Schärding, unde i se prezintă două butoaie de vin vechiu de patru ani, un car de ovăs, pești buni și câțiva claponi. După două zile de popas, își

urmă calea prin Braunau, Burghausen, Trostburg și Wasserburg. În acest oraș, unde-l așteptau alte daruri, se opri Domnul pentru a aștepta holărârea împărătească asupra șederii sale în Tirol. Curios să vadă pe acest om, care venia din locuri așa de îndepărtate, ducele chemă pe fugăr la curtea sa.

Alaiul plecă din Wasserburg la 11 Iunie, în șese trăsuri, afară de călări. La Grüne-Hütten, cale de două mile de la München, Wilhelm ieși înaintea oaspetelui său, în cinstea căruia dădu o vânătoare de cerbi: ducesa și toată Curtea sa femeiască erau de față. Ducele însuși duse pe Petru la casa pregătită pentru dânsul în capitala Bavariei. Sâmbătă des de dimineață, Petru fu chemat la *Neu-Vest*, unde făcù daruri — modeste, se zice — găzduitorului său; Duminecă prânzi la Curte. Din porunca lui Wilhelm se arăteră omului galeriile, parcul, bisericile și alte lucruri vrednice de văzut. Luni se făcù o excursie la Starenberg, cu plimbare pe Würmsee, și apoi Petru fu dus la Dachau; în sfârșit se întoarseră cu toții la München Marți seara. După a-

ceastă primire, „vrednică de un principe al Imperiului“, pribeagul se întoarse la Wasserburg, uude află îndată că cererea sa a fost primită de Împărat. La 3 Iulie el era acuma la Hall, și Archiducele Ferdinand ordonă să i se împlinescă cererea de a vedea monetăria din acel oraș. Monetăria aceasta era mândria deosebită a Archiducelui, și nimeni nu venia la curtea-i fără să fie dus acolo; poate dorința de a măguli pe acela în puterea căruia era să stea de acuma, adusesese pe Petru să facă cererea sa.

Archiducele Ferdinand era un *om de lume* pe drojdii, plătind cu durerile poderei o viață bogată în petreceri. Războinic în tinerețea sa, rămăsese de o evlavie aprinsă, mare protector al Iesuiților (statorniciți în Innsbruck la 1562), mare iubitor de ceremonii pompoase — făcuse în 1583, un pelerinaj la Seefeld cu o suită de două mii de oameni! Avea 63 de ani acuma, și sănătatea-i era de mult sdruncinată. Era deci aplecat să asculte toate pările neîntemeiate, care chinură așa de crud

ultimii ani ai lui Petru. Insușirea de shismatic al acestuia îi înstrăinase dela început favoarea principelui care erà de un catolicism fierbinte și intolerant.

III.

Indată după ce ajunge, Petru se gândeste a-și găsi loc de așezare. Ar fi, spune el, la Trento, un loc frumos și măreț (principele-i permisesese să se așeze însă la Arco); orașul i-ar veni mai mult la socoteală, ca fiind mai departe de hotarele din spre teritoriul venețian și mai aproape de Innsbruck, unde dorește să meargă une ori, la „Domnul său”. Și-ar da copilul la școală „alături cu alți copii de oameni de cinste”, și-ar strânge averea și ar împrumuta-o Archiducelui cu ipotecă sau altfel.

Cardinalul de Modrutsch, episcop de Trento, se întorsese din Roma pe la 16 Iulie. La 29, Petru e recomandat căpitanului acestui oraș, ca și celui de Arco. Suita-i rămăsese la Hall: Hrisoverghi însă cu ai săi, Grecii Constantin și Apostol și popa Adam plecaseră — sau voiseră să plece — la Veneția.

Petru alese Trento, care-i plăcu mult. Sigur pe temeinicia făgăduielilor ce i se dăduse, el închiria chiar pe trei luni de zile, până la cumpărarea alteia, o casă pentru care plăti opt ughi (galbeni ungurești). Alte case fură luate pentru suita sa, mult scăzută. În scrisoarea-i către Ferdinand, el vorbea iarăș de ademenitoarea aducere a banilor în Tirol: se va ocupa, în timpul iernii, cu strângerea lor la un loc. Punea puține condiții: dorea să fie în pace, unde se va așeza, să poată veni la Arhiduce, să poată merge ori-unde-i va plăcea. „Și, precum ca om liber a venit în țara Măriei Sale, să poată și trăi liber fără a fi supărat de nimeni“. Vom vedea cât de amar se înșelă, crezând că un om bogat și fără sprijin ca dânsul putea să fie lăsat din mână de lacomii cârmuitori ai Statelor austriace.

La Trento, Petru ar fi petrecut, oricum, mai bine. Era între oameni de aceeași limbă aproape, într'o țară caldă, având o climă mai asemenea cu a Orientului. Episcopul de Trento trăia însă rău cu guvernatorul Tirolului, și cele două regiuni se dușmăneau economi-

cește. Era apoi prea aproape hotarul venețian, și omul-tezaur ar fi putut să fugă. Il siliră să se statornicească la Bozen.

La 31 August, Consiliul Țărilor Superioare Austriace își dă părere — foarte interesantă — asupra acestei statorniciri. Puseră înaintea primejdia turcească, de care nimeni, nici chiar Impăratul, nu va scăpa, la o întâmplare, Tirolul, apoi caracterul sălbatec al „acestui grosolan popor valah-moldovenesc, străin“ cu totul de obiceiurile și firea noastră“, nesiguranța asupra cifrei averii lui Petru și locului unde ea se află. E însă o jertfă a religiei sale și ar fi un prilej minunat de a converti, dacă nu pe bătrânul tată, cel puțin pe micul schismatic, fiu-său; aducerea unei averi însemnate ar folosi țării, mai ales că s'ar face așa, ca fiul să rămână în Tirol după moartea tatălui său. Archiducele trebuia să ceară, înainte de toate, aducerea banilor, stabilirea într'un loc anumit — fără a rățăci pe aiurea —, prestarea unui jurământ de supunere și credință, îndatorirea de a asculta de poruncile lui și de legile țării, unirea cu

dânsa în fericire și nenorocire, răspunderea dărilor pentru el și ai săi, darea în scris a acestora. Trebuia să i se dea un loc în „țara de lângă Adige“ sau în „Valea Innului“.

Pe temeiul acestor sfaturi fu redactat răspunsul Archiducelui către Petru (5 Septembrie). Se adăugeau alte pretenții și mai ridicule ; nu va căta să aducă pe nimeni la eresul său, va face slujba, după obiceiul Bisericii grecești, în casa sa numai, va aduce la dreapta credință pe fiul său, va plăti furnizorilor și lucrătorilor, pe cari-i va întrebuița, nu va întări casa, ce cugetă a-și zidi, și o va face cum e deprinderea locului, nu va adăposti străini necunoscuți, nu va scrie așa, încât să puie pe cineva în bănuială, nu va rătăci prin țară, se va îndatori în scris să facă toate acestea, și va aduce averea.

Răspunsul lui Petru e foarte lung, bătrânesc, deslânat, foarte naiv și foarte trist. În frazele supuse se vede o nemărgenită resignare față cu ce i-a fost dat să întâmpine, un fatalism oriental senin și duios. Va face, cum e voia Archiducelui, căci n'au „afară de Dum-

nezeu și de dânsul cine să aibă milă de soarta lor". Li pare rău că Ferdinand nu stă în bune relații cu cardinalul de Trento și dorește să fie pace între dânsii. Să fie sănătos Archiducele. El primește Bozen sau Hall. Are familie și suită puțină : 6—7 oameni de casă, trei trabanți și patru vizitii, și e gata a li da drumul. Fiul său are un învățător și trei copii răscumpărați de la Tătari : un Rutean, un Rus și un Cerchez. Cu dânsul trăește ginere-său cu un frate (Apostolo), două slugi și doi vizitii, apoi un nepot de soră (Halmanul), cu un băial mare și opt copii mărunți și cu ginere-său, care are trei copii (unul de 18 ani). Mai sunt pe lângă dânsul un popă din Cipru, răscumpărat și el cu familia (popa Adam, „popa Thämb“ al Nemților), și doi boeri. De convertit, n'aibă grijă. „Ce am eu cu oamenii ?“ Ar vrea însă să-și ridice o biserică, fie din scânduri, în vreun unghiu sau grădină. Pe fiul său nu-l poate aduce la altă credință, cu toate că „ni place credința catolică, dacă este adevărata credință“ : când va fi mare Ștefan și se va însura cu fata vre unui senator sau con-

silier, e liber să facă ce va crede. El însuși a trăit în legea sa grecească, din copilărie: în țara sa sunt însă și alte legi, dar „toți trăesc în pace“. A fost chiar, pe când era el Domn, un episcop catolic pe la dâșii. Dări va plăti; oameni răi nu sunt printre ei, „căci — ce fină și cuminte e satira! — noi nu răsplătim nimărui răul cu răul“. Banii îi va strânge, „căci noi trebuie să facem așa cum e porunca Măriei Tale“. De supărat, nimeni n'are să-l supere pentru dâșii: dar sunt gata să plece, dacă nu-t poate ținea. Cu toate că și-a luat casă la Trento și a pregătit lucrurile pentru iarnă, se va duce și la Bozen, unde e mai cald, „și noi avem posturi multe și acolo se găsesc tot felul de poame și zarzavaturi“. Poate veni vara la Hall. Să-l lase să meargă pentru afaceri la Roma și în Polonia. Pe voitorii săi de rău să nu-i creadă, „ci să ne cheme pe noi Măria Ta și va vedea la vreme lămurit (*clam!*) ale cui vorbe sunt mai drepte și cine are dreptate, cum e datina la creștini“. La 12 Septembrie, scrisoarea e aprobată. și Petru trece din Hall la Bozen, unde era așezat la sfârșitul lunii, în casa fa-

miliei Hendl. Ferdinand îi dăduse voie să se așeze întâiu în palatul administrativ, în „Ambihaus“ de acolo (24 Octombrie). În curând însă familia i se micșoră și casa Hendl, reparată, ajunsese destul de încăpătoare pentru dânsul: Doamna Irina murise la 3 Noiembrie 1592.

Schismatica fu îngropată în mănăstirea Franciscanilor din Bozen, afară de cuprinsul bisericii din 1330, „lângă zidul, în care se află ieșirea spre parohie“. Mănăstirea e foarte mare, cu curți interioare, după moda italiană, cu sale largi și coridoare întunecoase și strâmte, în care călugării, rugându-se în genunchi, pierduți cu totul în lunga lor rasă cafenie, produc o întipărire mișcătoare și adâncă. Intr'un vechiu turnuleț gotic, Sf. Francisc de Assisi, patronul Ordinului, ar fi tras clopotul, care răsună și astăzi, când procesiuni trec pe lângă zidurile mănăstirii vechi.

Mai târziu, o capelă, răzimată de zidul bisericii, se ridică deasupra mormântului, unde în curând era să fie pus și trupul lui Petru. Capela aceea a ajuns, pe din afară puțin schimbată, până astăzi. În ea, „în locul de îngropare al

ducelui Daciei, — așa spune protocolul din al șaptesprezecelea veac al bisericii, — fură înmormântați mai târziu membrii familiei Pelegrini și, după stingerrea acesteia, capela fu reparată și prefăcută (1683) în capelă a Sepulcrului. Așa a fost până în 1884, când evlavia unor Irlândeze o împodobi cu tuf, ca grotă a Madonei făcătoare de minuni, care atrage astăzi până târziu o nesfârșire de credincioși din această pioasă țară catolică a Tirolului.

Inscripția, care se vedea poate înaintea prefacerii în grotă, e aceasta :

„Lui Hristos învietorul Doamnei Irina,
„care și-a urmat bărbatul, fugar tocmai
„din Moldova pentru legea sa răposată
„în al treizecelea (al douăzeci și cincilea,
„după altă versiune) an al vieții
„sale, Io Petru Voevod i-a pus această
„piatră, ca uneia ce i-a fost femeie prea
„cinstită și prea-iubită. A murit la 3
„Novembre 1592.

„*Rom. 6.* Am murit în Hristos, cu „credință că voi viiești cu dânsul ¹⁾“.

1) Datoresc copia acestui epitaf, ca și cea a epitafului lui Petru date de o cronică francis-

Zotu plecase acuma la Veneția cu femeia și copiii săi, supt cuvânt că merge la Verona pentru a vinde niște cai. Petru rămase cu fiu-său și cu femeia care înlocui pe Irina, cu Cercheza Maria, fire lacomă și rea, care nu-i făcu mai senine zilele din urmă.

Alte nenorociri năpădiră pe bătrân. Când erà în Scaun, Petru avuse ca arendași ai vămilelor pe doi Raguzani, cari joacă mai lârziu și un rol politic în țările noastre, Ioan și Pascal de Marini Poli. Cu drept sau fără, acești oameni pretindeau că Petru, care fugise înainte ca anul de arendă, — plătit cu anticipație, ziceau ei — să fie împlinit, le erà dator cu bani. Incă de la 12 Maiu, Sigismund de Polonia, supărat de așezarea Domnului aiurea decăt în țara sa, recomandase călduros pe cei doi frați. La 20 Septembrie, Archiducele Mateiu scrie pentru Pascal lui Ferdinand, și Ioan Ra-

---

cană, profesorului emerit din Bozen, părintele Joh.-Paul Siller din Ordinul Franciscanilor. Mulțămită D-sale și părintelui Herman Wieser, parohul Ordinului Teutonic, am aflat unde e îngropată familia domnească.

guzanul, căpăta la 5 Decembre, recomandație de la Archiducele Ernest. Procesul cu frații Marini va umili mult pe fostul Domn, și intrigile Raguzanilor, cari își văzuseră cererea respinsă, izbutind apoi la Curtea din Praga, care-i întrebuița ca agenți în Răsărit, făcură din adăpostul lui Petru o închisoare.

În acelaș timp, începea în potrivă-i o spionare de fiecare clipă, o bănuială pe atât de chinuitoare, pe cât de nedreaptă, bănuială, care, cu toate protestările calde și mișcătoare ale bătrânului, apăsă asupra-i până-l ucise.

Ștafetele lui Petru căzură întâiu supt prepus. Se dădură porunci, la 10 Septembrie, să se ceară pasuri la graniță¹⁾. La 22 Octombrie, niște Moldoveni fură opriți la Roveredo și Domnul întrebat asupra lui. Un Grec de-ai lui Petru, închis astfel, fugi: avea pe conștiință un mic furt; la Innsbruck, închipuirea consilierilor lui Ferdinand întemeiă pe acest fapt fără greutate o întreagă clă-

---

1) Aceasta după cererea lui Petru chiar, care se vedea părăsit de ai săi. Zotu chiar plecă fără voie.

dire întunecată. La 14 Decembre, se scrie magistratului din Bozen să nu găzduiască pe Petru, dacă ar mai cere, în palatul guvernului.

Bănuitul se îndreptățise încă de la 13 Novembre: Grecul erà un biet trabant, fără altă vină decât un furt neînsemnat; Zotu, alt mare trădător pentru cei de la Curte, se dusesese să facă negustorie în acea Veneție plină de compatrioți și coreligionari de-ai săi; de „cânele de Turc“, — al căruia spion îl credeau naivii conducători ai țării, — se temea cât și dânșii. Voia să vie la Innsbruck, pentru a-și arătà prin viu graiu cugetul curat. Erà în zadar. Comuna Innsbruck refuză să întărească vânzarea unei case pe Innsrain, în acest oraș, către Petru, pe temeiul că s'ar naște neînțelegeri între „Voevod“ și vecini și că, având casa o eșire prin grădină în spre „un loc pustiu“, toate intrigile cele mai melodramatice s'ar putea țese acolo. De la 14 Octombre, un fel de Iago nevinovat și cinstit, Ferdinand von Kühbach, numit comisar pe lângă Petru, își începuse interesantele raporturi: făcuse, zicea el în cel d'întâiu, fără să i se fi

cerut, oarecare „cercetare asupra purtărilor străinului. *Cancelariul* Domnului a fost în Italia, nu se știe cu ce scopuri. Zolu a plecat la Veneția, zicând că merge la Verona. Turcii și aliații lor, Venețienii, caută prin orice mijloace să capete știri — dar el nu bănuiește pe Petru. Unii din oamenii acestuia pleacă fără pas din țară: să fie îngăduit? De altmintrelea, are milă de străini și-i socoate a fi oameni pașnici!

Prigonirile fără temei urmează în 1593. Trei lucruri mai ales așătau pe cei din jurul Archiducelui Ferdinand: frica de o înțelegere a lui Petru cu Turcii, lăcomia de bani și pârile celor doi agenți raguzani, frații de Marini Poli.

Fără declarație de războiu, lupta cu Turcii începuse încă din primăvara anului 1592. Hasan, Pașa Bosniei, pune mâna pe mai multe castele ocupate de Imperiali. Sissek e încunjurat fără izbândă. Nádasdy, general austriac, prins toamna prin trădare. Ridicarea din nou la rangul de Mare-Vizir a aprinsului Sinan-Pașa face războiul cu

nepuțință de înlăturat. Solul împăratesc, Kreckwitz, e arestat și moare, în urma relelor tratamente, la Belgrad (Septembrie 1593). După grozava înfrângere a Pașii Hasan de Bosnia, lângă Sissek (22 Iunie 1593), Sinan însuși plecă spre Ungaria, în mijlocul bucuriei poporului din Constantinopol, care aștepta de la însușirile lui de oștean răzburarea. Wesprim și caselul Palota căzură, și Vizirul, silit de ostașii săi, trebui să-și statornicească lagărul de iarnă la Belgrad. Câteva biruiți ale generalilor împărătești (Octombrie-Novembre) nu risipiră groaza ce se răspândise peste toate provinciile Casei de Austria. În 1592, Rudolf pusesese să se tipărească rugăciuni de mântuire, să se ție predice de îmbărbătare, să se tragă în fiecare zi, la amiazi, „clopotul Turcilor sau de rugăciune“. În Tirolul, care se credea primejduit, se ieau măsuri pentru întărirea pasurilor, se adună o dietă a provinciei la Bozen; Archiducele cugetă să „cerce norocul pieii sale bătrâne“, luând comanda împotriva Turcilor. În Ianuarie 1593, consilierul de războiu Zdenko de Berca venise din

nou să se înțeleagă cu dânsul, și se credea că Ferdinand ar fi gata să primească poziția ce i se oferea, lăsând pe fiu-său ca guvernator în Tirol.

Petru era însă prietenul și ocrotitul lui Sinan: de câte ori a fost numit el în Moldova, Albanezul era la putere. La 2 August 1591, căzuse Sinan; la sfârșitul lunii, Domnul Moldovei își părăsiă Scaunul. Cum se înloarce Sinan la cârmă (29 Ianuarie 1593), Petru începe și el stăruințele la Constantinopole. Prin Iunie, Kreckwitz, încă liber, scria Impăratului că Demnul fugar lucrează, prin Bruti¹⁾, pe lângă Sinan și Hidir Pașa, pentru a căpăta Domnia și că are de gând să și fugă la Constantinopol. Antonio Bruni, vechiu agent al lui Petru, vine la Bozen pe la sfârșitul aceleiași luni, și Ferdinand îl zugrăvesce Impăratului ca „un cap as-

---

1) Benedict Bartolomeiu e ucis în Moldova, în vara anului 1592, fiindcă făcea intrigi pentru candidatul polon la domnie, Petru Alexandrovici, cât și pentru a i se lua banii și sinetele lui Aron, mazilit atuncea. Cristofor, alt frate, moare la începutul acestui an.

cuns și șiret". Știam astăzi că el aducea lui Petru scrisori de iertare și chemare de la Vizir și Sultan, cărora li se scrisese pentru aceasta în numele lui.

La sosirea în Bozen, a căpitanului de Arco, Conrad Schiestl, Petru-i arătase prin tâlmaciul său că, iarna grea oprind corăbiile de a veni la Veneția, el nu și-a putut încă strânge banii lăsați la mănăstiri. Când vor veni însă, e gata să-i împrumute Arhiducelui, precum i-ar împrumuta și suma, ce se găsește la dânsul, pe numele fiului său. Căpătând răspuns la această ofertă, ar arăta și cât anume poate da cu împrumut. Mai cerea să nu fie bănuț ca spion, să i se dea voie a merge în Polonia, unde regele i-a dăruit în dietă două sate¹⁾ și unde are de strâns o datorie de câteva mii de lei, să-l lase a merge la Papa.

---

1) La 9 Aprilie, Ferdinand întrebă în această privință pe reprezentantul său la Viena, Matei Bierbaumer, care, informându-se arată că probabil e un șirealic al Polonilor, spre a prinde și ucide poate pe Petru (23 Aprilie). Nunciul papal însă în Polonia, episcopul de San-Tevero, scrie, în Iunie, dnpă spusele vicecancelarului

împreună cu fiul său, și oriunde aiurea, lăsând ca zălog oamenii săi; să i se îngăduie a mai cumpăra sau închiria o casă și a petrece vara într'un loc mai răcoros, — la Hall, de vreme ce nu se înduplecă să i permită a sta în capitala provinciei chiar.

Înainte de a cunoaște aceste oferte bănești, Archiducele poruncește lui Schiestl să sfătuească pe Petru, făcându-se că a venit pentru altceva, a-și aduna averea din cele „două mănăstiri grecești nu departe de Veneția“. Intrevederea se făcu la Innsbruck, unde se afla Petru la începutul lui Aprilie: Domnul arată căpitanului de Arco, că suma ce vrea să împrumute, se ridică la 5000 de galbeni. Nu primește să i se dea ca garanție veniturile unei vămi; dobânda se va plăti anual.

Era prea puțin pentru lăcomia austriacă; la 9 Aprilie, Schiestl se înfă-

---

polon, că s'a dat Domnului, în dieta din Septembrie 1592, moșii cu un venit anual de două mii de florini. Pentru acela și vin la Bozen, în Decembrie, Luca Stroici, Ieremia Movilă și Gheorghe Postelnicul.

țișează din nou la gazda lui Petru, spre a spune acestuia că n'a putut încă vorbi cu Ferdinand, dar că pentru „un prinț așa de însemnat” și de bogat ca dânsul — are sute de mii de galbeni — o astfel de ofertă e ridiculă.

Domnul n'avea, în adevăr, sume mari la dânsul: bogăția i sta în bani depuși în Turcia și în lucruri. La cuvintele căpitanului se umplu de mirare. Dacă nu-l cred, n'au decât să trimeată pe cineva, căruia-i va deschide „toate lăzile și lădițele”. Schiestl, învățat de mai marii săi, nu cerea mai puțin de cât vre-o sută de mii de galbeni!

În Aprilie 1593, după dorința lui Petru, se numesc doi comisari pentru a împăca neînțelegerea Raguzanilor cu dânsul. Unul dintr'înșii era Ferdinand de Kühbach, al doilea, avocatul d-r Johann Renner. Domnul arată înaintea lor, printr'un lung și foarte interesant memoriu că datoriile ca și averile lăsate de un Domn român, se privesc ca fiind ale urmașului său, că, oricum ar fi lucrul deci, ei nu poate să fie îndatorit a plăti, după obiceiul țării. Ioan de' Marini în unire cu un oarecare

Dominic luase odată vămile în arendă, primind asupra-le paguba de 10.000 de lei, pe care o avusese predecesorii lor, Alexie și Manea. La sfârșitul anului financiar (15 August stil vechiu), ei rămăsesse datori cu 3.700 de lei, cari le-au fost ertat de dânsul prin act public, ca unul ce avea de gând să plece. Domnul n'a primit cererea lor de a lua iarăș arenda vămilor, dar i-a recomandat urmașului său pentru aceasta, fără a le lua însă bani. La Tulln, le-a dat după cerere un act, prin care recunoștea că Ioan și Dominic plătiseră Sultanului 2.000 de lei din venitul vămilor, dar suma le-ar fi fost dată înapoi, de către Domnie. Tot așa scrisese el lui Aron-Vodă, din acelaș oraș, ca să le dea voie a-și scoate vitele rămase în țară. De cel d'întâiu document, scris grecește, se folosiau Raguzanii, fără a-i cunoaște, se pare, înțelesul, pentru a-l scoate pe Petru dator cu un an de arendă, cel din urmă. Acestea le arăta Domnul foarte naiv și încurcat, ca unul, zice el ce nu se sfătuisse cu vre-un „Thocktorus“ în această privință.

Incercările de împăcare nu izbutiră însă, și Ferdinand încredință cercetarea afacerii (24 - 5 Maiu) guvernului Statelor Austriace Superioare.

Procesul începu astfel la sfârșitul lui Maiu ; avocat al lui Petru se numi dr. Ciprian Ströhle. Ioan de Marini plecase la Veneția, unde lucra pentru Ștefan Bogdan, fostul Domn în Țara Românească (1591 — 2). Lăsase în loc pe fratele său Pascal ; acesta neputând, însă, răspunde, ca necunoscător al lucrurilor, Ferdinand trebui să cheme, în cele din urmă zile ale lui Iunie, pe Ioan însuși care sosi îndată.

Înainte de a-și arăta dreptatea, raguzanul începu cu clevețirile menite a pierde pe Petru în părerea Archiduceului. Ferdinand se căsătorise în 1582 cu o principesă de Mantova. Ioan se adresează reprezentantului Mantovei în Tirol, Andrei Unterberg, pentru a-și insinua printr'însul pările în potriua lui Petru. El denunță călătoriile, la Constantinopol și înapoi, ale Armeanului Bostan, care trăise pe lângă Domn la Viena și Tulln. Indreptățirea trimesului, că ar căuta să îplinească în Tur-

cia o datorie de două sute de lei, e copilăroasă. N'a putut afla cu siguranță dacă Venețienii au dat până acum pașaport lui Petru, dar un prieten al său, Raguzan, a aflat de la factorul unei surori, anume Mărioara Vallarga, a Doamnei Ecaterina, mama lui Mihnea Vodă și cumnata lui Petru, că ea așteaptă zilnic pe bătrânul Domn în acest oraș. Ziarele venețiene vorbesc de călătoria apropiată a „Domnului Valahiei” la Constantinopol. În sfârșit, Petru e sigur de înapoierea Domniei, cum dovedește și bucuria sa după întoarcerea Armeanului: el înșală deci „turcește” pe cărmuitorii Tirolului.

Lucrul fu împărțășit îndată lui Ferdinand, care, pe temeiul acestei pări, își arată, la 8 Maiu, teama ca Petru „să nu spele putina” (*aus dem Staub machen*), acum când cunoaște țara și poate da lămuriri însemnate Turcilor. Kühbach și Renner capătă porunca să cerceteze: dacă ar fi „oarecare bănuială”, vor aresta pe cel mai de credință om al Domnului și-l vor întreba asupra gândului ce are acesta: dacă bănuiala s'ar întări, „să-l poprească pe Domn în-

suși, cu persoana și averile sale și să nu-i dea drumul de acolo, nici lui, nici alor săi, fără să fi arătat patente arhiducale în toată regula". Ordine cu acelaș cuprins tură îndreptate către căpitanul fără care trebuia să împiedice pe omul lui Petru trimes la Constantinopol de a ajunge la dânsul, luându i și scrisorile (11 Maiu).

Iși poate închipui cineva bucuria lui Kühbach, când se vede însărcinat cu cercetarea unei „afaceri de trădare". În răspuns, el amintește stăpânului său cu câtă prevedere l-a înștiințat încă din anul trecut, că locuința Voievodului în Bozen e cam prea liberă, că neconțin oameni necunoscuți vin la dânsul și pleacă de la el, că Zotu s'a dus cu înșelăciune la Veneția și alții în Polonia¹), că sunt un popor necunoscut și lumea e rea, că Venețienii, „afară de

---

1) În anul 1593, voiau să plece în această țară (sau mai curând în Veneția) Gheorghe Hatmanul, Andrei Cămărașul și Popa Adam. Gheorghe Postelnicul, Luca Stroici și Ieremia Movilă erau de mult acolo unde vor fi rămas chiar din 1591 : cei doi din urmă sunt naturalizați în 1593 la dieta din Varșovia.

religia creștină, nu merită mult mai multă încredere decât Turcii“. Cu toate că nu i s'a răspuns atunci, el a urmat cu „cercelările“, legând cunoștință și cu cei trei tâlmaci ai străinului.

Petru însuși era adese ori poslit la dânsul. Sfios la început și plin de frică, cu grijă să aibă marturi totdeauna dintre ai săi, pentru cele ce va spune, fugarul se deprinsese cu vremea a vorbi mai fără teamă. Arăta lui Kühbach în ce stare nehotărâtă se află, „ca o oare rătăcită care trăește plină de frică și nu știe unde să fugă sau unde să fie în siguranță“. Oamenii săi îl lasă: e primejdie să nu piară și cele „patru“ sate ce i s'au dăruit în Polonia, dar nu va pleca totuș fără voie. Se plânge de chellueli mari care se fac toate din capete, de lipsa unei case, care să fie a sa, de greutatea nespusă a limbii nemțești, cu care nu se poate deprinde.

Kühbach îl mângâia: să mai lase din slugi, să-și deie copilașul la școală — „drăgușul băiat, Dumnezeu să-l ferească de orice rele“ (den holczeligen Khnaben, Gott behieth in vor allen Ubell)— „căci, pentru un cap tânăr, o limbă e ușoară

de învățat“ ; să aducă averea și s'o deie cu împrumut, căci altfel la moartea lui vor împărți-o slugile și-i va rămânea copilul muritor de foame. Venețienii și Polonii sunt lacomi de bani și să nu se încreadă în ei.

Bătrânului „i se umpleau ochii de lacrimi une ori“. Se hotăra, cât era de față Kühbach, să-și dea băiatul la școală, să aducă banii, să meargă însuși la Archiduce pentru a vorbi cu dânsul, apoi, când se întorcea acasă, cei ce-l încunjurau, puneau stăpânire iarăș asupra-i. Răspundea lui Kühbach că Paștile l-au împiedecat de a pleca la Innsbruck, că nu poate da încă pe Ștefan la școala nemțească, „ci-l lasă întâiu să învețe mai bine legea și limba sa, și apoi va începe și cu celelalte, nemțeasca și latineasca, precum l-a stătuit.

Bănuitorul Tirolez nu putu descoperi însă nici-o trădare. Bătrânul se așezase ca pentru multă vreme, căta să cumpere un loc la țară, pentru lunile calde, își zidise în grădină o baie, — „să fie cu iertare Archiducelui“, adăuga

Kühbach¹⁾. Avea prea multe slugi și erau cu toții prea ușor de recunoscut, prin limbă și port, ca să poată fugi. Era apoi numai o cale, și granița prea departe: în sfârșit, Petru nu putea călări mult, „pentru un beteșug al său, care se chiamă *Marecz*, și pe care beteșug l-ar fi văzut cumnatu-său“. Raguzanii erau interesați și ațâțați de caldul lor sânge de Italiani. Armeanul Bostan se dusesese să strângă banii din mânăstiri, iar „Domnul Valahiei“ care trebuia să meargă, cum scriau ziarele. la Constantinopol, era, după spusa lui Petru, „Domnul cel tânăr din Muntenia, pe al cărui tată pusese regele Poloniei să-l taie“, adecă Bogdan, fiul lui (Surdul), care scria Archiducelui din Veneția, la 3 Iulie următor.

Petru afluase de pârile Raguzanilor: la 6 Maiu, el se înfățișează înaintea lui Kühbach, spre a se îndreptăți. Era pârât pe nedrept, ca unul ce era străin, dar sufletul îi este curat. Banii nu și i-a strâns, și de la Innsbruck n'a căpă-

---

1) „Mit unterthenigster Reverenz zu melden“.

tat răspuns. De fugit, nu poate, căci toate pasurile sunt păzite. Il doare inima însă, când se vede bănuț, „căci știa bine, din nenorocire, că oamenii de rând îl cred Turc și spion“. Vorbea „cu ochii umezi de lacrimi, ridicându-i spre cer și făcându-și cruce“. Deși încredințat de buna lui purtare. Kühbach era însă de părere să fie păzit de aproape, să i se oprească scrisorile, să se vegheze mai bine la pasuri, mai ales în Iulie și August, când Domnul merge la țară (*in die Frisch*). Abia sosise la Bozen Antonio Bruni din Veneția, care vorbea în taină cu Domnul¹).

Ferdinand răspunse, încuviințând „paza bună“ și amintind poruncile ce dăduse de a arestă pe Petru, ori când bănuțelile s'ar întări. Când Archiducele Mateiu îi comunică scrisoarea lui Kreckwitz, se dădură ordine nouă pentru oprirea celor ce vor sosi, deschiderea scrisorilor, și paza fugarului (3 Iulie). Se cerură instrucții de la Impă-

---

1) Kühbach pomeneste iarăși de „drăguțul, harnicul copilaș“, pe care popii „valahi“ îl împiedecă de a învăța nemțește.

rat, care, mai nobil de cât cei ce-l înconjurau¹⁾, răspunse, atât ambasadorului la Constantinopol, cât și lui Ferdinand, că nu poate opri direct și sincer pe un om care venise liber și plin de încredere la dânsul (17 Iulie). Ferdinand arată însă, la 31 Iulie, că nu trebuie pus temeiul pe recunoștința lui Petru, pentru primirea bună ce a întâmpinat în Statele austriace, că el are interes să împace pe Turci, că n'a cumpărat pământ precum făgăduise, nici nu și-a dai copilul la școală. În sfârșit, are dovezi că, „de cum a trecut hotarele, Petru a măsurat pretutindeni, unde i-a fost cu putință, cursul apelor, cât sunt de late și adânci, precum a făcut în Tirol cu Adigele și Innul, și a întrebat tot felul de lucruri”.

Când Kühbach, căpitanul Kühn și un al treilea se duseră în taină la Bozen, pentru a cerceta, Domnul era la Innsbruck, unde fu primit, la începutul lui Iulie, de Archiduce. Neputând vorbi cu dânsul, ei se mulțumiră să oprească o

---

1) Archiducele Ernest recomandă, la 29, o cale asemănătoare.

scrisoare a lui popa Adam, să întrebe prin vecini, cari nu știau nimic, „căci nimeni nu înțelegea ce vorbesc“, să însemne numărul slugilor rămase în Bozen¹). Kühbach era de părere să nu sperie pe străini printr'o pază fățișă, Bozen fiind un loc deschis. Se teme mai ales de fuga lui Ștefan, rămas în oraș, și propune la o nevoie, să se închidă într'o singură casă bărbații mai însemnați. Câteva zile după aceasta, tălmaciul lui Petre sosea spre a lua cu dânsul pe Voievodul Ștefan : procesul cu Raguzanii se prelungia. În lipsa ce-

---

1) Erau : într'o casă, Ștefan, cu popa Tudose Barbovski, preceptorul său, zece slugi, un pitic, Cercheza Maria, „care conduce acum casa“, cincisprezece fete și două până la trei slugi ; în casa Hatmanului, el cu femeia și șapte copii, cu doi slujitori și două sluji (într'o odaie, „un bătrân Valah chior“, Stanciu Vornicul cu femeia sa, o Napolitană, Ana, și doi copii ; apoi o femeie cu un copil, pe care o peția un Raguzan ; în a treia casă, popa Adam cu un văr, ca mama sau soacră-sa, patru copii și două slugi ; în a patra, Gheorghe Cămărașul cu nevasta și trei slugi ; în sfârșit, în a cincea casă, Mitropolitul cu 1—2 ciraci.

lor doi principii, paza fu stabilită în Bozen; scrisorile chiar merseră numai după cetire, la destinația lor ¹⁾).

La 3 August seara, Petru cere o audiență lui Ferdinand. Ținându-se de cuvântul dat, el comunică Archiducelui, prin tălmăciul Bruni, „cum că nu vrea să ascundă de dânsul, că locuitorii din Moldova îl cer ca Domn : acuma e adevărat că nu poate tăgădui, că nici el nu e protivnic întoarcerii, dar totuș nu se încrede cu desăvârșire în Turci“. Cere sfatul lui în această privință. I se răspunse că va hotărî Impăratul. La 4 August, Ferdinand vestește în adevăr acestuia lucrurile petrecute la audiență; la 27, părește lui Rudolf sosirea a doi necunoscuți, la Petru Hector Vorsi din Chio și Cristofor Negri din Cipru. Ferdinand adaugă cu mâna sa, în concept: „Dacă Măria Ta socoți că nu trebuie să-l opresc, voi fi cu atât mai mulțumit, cu cât mai repede-mi va eși din țară“. Era așa de plictisit, în cât uita și banii lui Petru!

---

1) În Octombrie însă se căuta un tălmăciu pentru citirea scrisorilor moldovenești și grecești.

Impăratul răspunde la 26 Septembre, tot așa de demn ca și înainte. N'a primit nici-o știre de la Kreckwitz, pe care Sinan, plecând în expediția din Ungaria, l-a luat cu sine. Poate arăta lui Petru pericolul pentru trup și suflet, în care ar putea cădea el și Ștefan, îndemnându-l să aștepte până se va hotărî soarta războiului. Dacă însă Domnul se va îndărătnici să plece nu-l poate opri, și rămâne incredințat, că, întorcându-se în Scaun, acesta își va aminti de adăpostul ce a primit în Imperiu.

Ioan Raguzanul refuză să deie un răspuns lămurit la întrebarea lui Petru, dacă documentul grecesc, înfățișat de dânsul, era scris în Moldova sau la Tulln. În August, cu toate că Petru făcuse „jurământul de calomnie“, procesul urmează. La 8 Octombrie 1593, Toma Contarini, ambasadorul venețian, află încă la Innsbruck pe Domn: era bolnav și fără nădejde de a scăpa din mâinile Austriacilor. Procesul se mântuie în aceeași lună, în favoarea lui Petru, și cererea de revizie făcută de Raguzani e răspinsă de judecători.

Domnul se întoarce la Bozen în No-
vembre, când se dau ordine pentru „pază
bună“, cât și pentru ca el să nu fie ne-
liniștit de popor¹⁾. Anul 1594, cel din
urmă din viața lui Petru, era să se în-
ceapă cu prigoniri nouă. Reguzanul, că-
ruia el îi face proces pentru injurii (Ia-
nuar), își răzbună prin dibace și sân-
geroase calomnii.

IV

Încă din luna lui Decembre 1593,
câțiva din boerii lui Pătrașcu-Vodă ve-
niseră din Polonia pentru a l îndemna
în numele Regelui să se statornicească
acolo. La vorbele lor, dorul de ducă
prinse din nou pe exilat: într'o ce-
rere către Ferdinand, el îi arăta sta-
rea sa nesigură, lipsa de bani, nepu-
tința de a strânge sumele depuse aiurea.
Regele Poloniei îi dăduse niște sate și-l

---

1) Oprit de proces, Petru nu s'a mai dus, cum
avea de gând în Iulie, pentru a petrece vara
lângă Brixen, cu Ștefan și Maria, la baronul
de Wolkenstein, care-l poftise la țară.

chemase prin scrisori la dânsul: nu-l lăsa însă inima să se ducă într'o țară așa de apropiată de Turci, și apoi avea îndatoriri față de primitoarea Casă de Austria. Papa care, din Aprilie 1592 încă, îl încredința de bunăvoința-i față cu dânsul, scrisese Impăratului și Archiducelui, cerându-le să-l lase a veni la Roma. Pentru dânsul, spunea bătrânul, n'ar avea atâta grijă, dar cugetă la soarta ce așteaptă, după moartea sa, pe Ștefan. N'ar putea Ferdinand să-i învoiască o călătorie de afaceri în Polonia și una la Roma, ca să poată primi binecuvântarea pontificală? Ar lăsa ca zălog, în Tirol, suita și averile sale. La sfârșit, el cere cu căldură ca oamenii cari-l clevetesc să se înfățișeze înaintea lui, ca să le poată răspunde.

Pe acea vreme la Pragă, Ioan de Marini spunea Impăratului că Petru a dat bani mulți Sultanei¹⁾, și că aceasta va cere numirea-i dela bărbatul ei cu prilejul căsătoriei uneia din fetele lor. Căsătoria aceasta²⁾ se făcù, cu pompă

1) O slavă.

2) Fata Sultanului ieă pe renegatul ancontinian Halil (numit înainte de turcire: Paggi).

deosebită, la 6 Decembre 1593 însă, așa în cât pâra nu mai avea, la începutul anului următor, nici un temei.

La 15 Ianuarie, Ferdinand, care se aștepta să plece împotriva Turcilor la primăvară, trimete poruncă lui Kühbach să cerceteze pe Petru asupra războiului. Raportul asupra acestei cercetări ne destăinuiește o sumă de păreri interesante ale Domnului, ne înfățișează chipul cum judeca el problemele politice mai însemnate pentru creștinătate și neamul său.

Intrebat despre lucrurile chiar în privința cărora era bănuț, Petru se înspăimântă la început (*hart entzeczth*), apoi începe a se apăra cu căldură, jurându-se că nu știe decât cele ce i se spun de localnici, că nu ține nici-o corespondență, că, de ar afla ceva, n'ar fi în stare să ascundă. Iși închipuie că Raguzanii, dela cari n'a căpătat nici-o satisfacție pentru ocările ce-i aduseseră, îl înegresc în ochii familiei împărătești, dar Dumnezeu știe că el e nevinovat și-i va da la lumină dreptatea.

La întrebarea pe unde ar trebui să se năvălească în țările turcești, Petru

răspunse că de spre Moldova nu se prea poate, că e bine să lupte așa cum au luptat până acuma, atacând pe Turc în țara lui, „unde-i pere inima“. Creștinii, chiar mai puțini, vor fi biruitori, căci Dumnezeu îi ajută: așa s'a întâmplat la ai lui totdeauna. Oștile Sultanului duc cu dânsese multă gloată, au arme puține, mai ales „puștile“ (tunurile), și nu sunt așa de dibace la întrebuințarea lor. Totuși e mai bună pacea, la care, luați cu pricepere, s'ar putea aduce păgânii: astfel, soarta războiului se poate schimba, căci turcul e „un luptător îndărătnic“, având oameni mulți, bani și proviant din bielsug, așa că se va folosi de oboseala creștinilor, spre a-i sdrobi mai târziu.

Kühbach, om naiv, cu pretenții de a fi cunoscător adânc de suflete, găsi cu cale să întrebe atunci pe Domn, dacă el ar merge la oaste, cu ceilalți creștini. Petru se schimbă oarecum la față, răspunse totuș, limpede și cinstit, că „a mâncat multă vreme pâinea și sarea Sultanului“, că i-a fost supus și Sultanul nu l-a urmărit, când s'a hotărât să fugă, că, mai mult, îl chiamă acuma și

în Domnie. E bătrân pe urmă și sfârâmat, nu poate călări, pentru un beteușug al său, nu știe să dea sfaturi, fiind om cu „pricepere puțină; îl bănuiește, în sfârșit, poporul pe aici că ar fi vrăjmaș al creștinilor. Dacă i se va cere însă numai decât să meargă, se va supune. Asupra plecării lui Ferdinand, îi pare și bine și rău. Bine, fiindcă Turcii îi cunosc vitejia, și ei se uită mai mult la cine comandă, decât la cine se luptă. Ii pare rău însă că se tulbură astfel pacea unui om bătrân.

Sultanul nu va veni însuși în Ungaria, căci nu e ostaș de felul său și suferă de epilepsie, așa că nu poate sta nici-un ceas călare. Are numai patru până la cinci Pași buni, dintre care cel dintâiu e Sinan. Armata va fi la vre o sută de mii de oameni și va începe lupta prin Iulie: dacă Perșii nu-l vor opri, Ochiali¹⁾ marele amiral al lui Murad, va ataca și el pe creștini.

Kühbach îi vorbi atunci de ajutorul

---

1) Ghiligi-Ali (Ulugi) († 1589). Petru voia să spuie *Cicala* (Sinan-Pașa Cigalezadè) atunci amiral sau Capudan-Pașa.

pe care l-ar putea aduce creștinătății o răscoală a celor trei țări locuite de Români. Ardealul, spuse Domnul, e o țară bogată și bine locuită, care poate folosi mult și strica mult. Deși credincioși Báthoreștilor și tributari Sultanului, locuitorii acestei provincii nu vor trimite ajutor de oameni, la care nu sunt îndatorați decât atunci când ar pleca Padișahul însuși: vor da însă, ca și Moldova și Țara Românească, provizii. Dar ei pot opri pe Turci la pasurile cele înguste ale Carpaților, și de aceea e un lucru de căpetenie pentru izbânda războiului, dacă Sigismund Bálhory s'ar da de partea creștinilor. Aron-Vodă din Moldova, sătul de tirania turcească, e gata să facă aceasta. Cât despre sine, Petru n'ar putea răscula cele două țări: lumea l-a uitat zicea el, și câți se mai gândesc la dânsul, îl cred închis în Tirol, cum au răspândit vorbă pretutindenea Raguzanii. Apoi aceste două țări sunt prea slabe ca să se poată împotrivi Turcilor. „Mi-a și povestit“, spune Kühbach, „despre unul, care a stat un timp în cetate la Praga, și care, după ce a plecat de acolo s'a dus în Moldova,

și cu o oaste destul de tare a pus mâna pe țară, de s'a făcut Domn, dar a fost bătut îndată, cu ai săi, din porunca Împăratului turcesc, și gonit. Apoi din partea Turcilor, au pus pe un altul. Ardelenii au trimis și ei patru mii de oameni, cari au trebuit să fie de ajutor pentru gonirea celui ce se făcuse Domn" (e vorba de Petru Lăpușneanu, ucis în 1592). Pe lângă Sinan sau alți Turci, el, Petru, nu mai are nici-o trecere.

Cei doi reprezentanți ai lui Ferdinand la Praga, Cristofor-Iacob Lydel și Zaharia Geizhofler, căpătaseră poruncă să ceară împăratului hotărârea definitivă în privința lui Petru. La 1 Februarie, Rudolf nu răspunsese încă: „faptele“, spuse el, îndreptându-se cu mintea la scrisoarea din August a lui Ferdinand, cam îndreptățesc o bănuială, și de aceia trebuie să fie luate bine în seamă“, dar se va mai gândi întâiu. Toată lumea eră însă, la Curte, în potrivea lui Petru, mulțumită intrigilor făcute de frații Marini, cari erau prețioși Imperiului, ca unii ce negociau cu Aron-Vodă și Mihai Viteazul pentru răscoala acestora. Pezzen declara că Domnul

e „în inima lui mai mult Turc decât creștin“, că e un cirac și un ocrotit al lui Sinan-Pașa. A cumpărat pe toți, pe Turci, cari-l vor trimite însă la galere, ca pe alții, în loc să-l facă Domn, și pe curtenii lui Rudolf: contele de Hardegk singur, guvernatorul Ungariei superioare, a primit 45.000 de taleri. Nu-și închipue cum poate fi privit ca principe un om ca acesta, *arendăș* al Sultanului, și al cărui tată fusese precupeț de găini (*Hienenträger*) la Cairo. S'ar cuveni mai de grabă „să-l ia de cap. „Din potrivă, Ioan de' Marini e un om folositor și cinstit.

Când, în Martie, nunțul papal la Praga, episcopul Speziano, de Cremona, se înfățișă înaintea lui Rudolf pentru a cere terenul asupra libertății lui Petru, Impăratul răspunse că „va vedea“. Consilierul imperial Rumph arată însă nunciului că lucrul e cu neputință. Domnul avea prea mulți bani, i se spuse de un altul, și apoi Aron-Vodă, care era să închee, la 16 August, un tratat cu Imperiul, trebuia cruțat. A da drumul unui pretendent la Scaunul Moldovei, ar însemna să-l înstrăineze pe Aron de creș-

tinătate. La 18 Martie, Ioan de' Marini pleca spre țările noastre. Știrile, neconținut favorabile, care veneau din Moldova prin Ioan și prin Alessandro Komulovii, Trimisul Papei, făcură pe Speziano să nu îndrăznească măcar o intervenție pentru Domnul oprit în Tirol.

Hotărârea împărătească se dădu la 20 Februarie. Rudolf recunoștea că nu planuri ascunse, ci curiozitatea omului fără ocupație făcuse pe Petru să întrebe asupra locurilor. Totuș e ciudată dorința lui de a se întoarce: pare că ar crede într'o biruință a Turcilor. *Nu va fi lăsat deci să plece în aceste împrejurări: dacă se va plânga, i se va spune că aceasta e porunca Impăratului. Domnul nu va fi închis, se înțelege, dar vor lua bine seama asupra-i. Dacă Bozen nu e sigur, vremile cer ca bănuțul să fie strămutat în Austria proprie.*

Între această hotărâre și începutul anului 1594, afacerea împrumutului fusese iarăș ridicată. Ferdinand trimete în Februar, prin sfetnicul său Urlic Hohenhauser, instrucțiunile de nevoie. Bol-

nav atuncea, Petru nu putea primi îndată pe Kühbach, și acesta i se înfățișă abia peste două zile, Duminică, în 27 Februarie.

Se cerea Domnului suma făgăduită de dânsul odată: 300.000 de galbeni. Archiducele e supărat, adăuga Kühbach, că el nu-și mai aduce aminte de acești bani. Știa toată lumea că împărțise 30 până la 40 de mii de lei pe la oamenii puternici din Impărăție.

Petru arată, ca răspuns, că nu și-a putut strânge banii din mânăstiri, fiindcă depozitarii îl socot prins în Tirol și nu lasă nimic din mână. Până acuma a trăit din datoria pe care o avea la ginere-său, datorie, din care au rămas numai 500 de galbeni. Cât despre banii dați de dânsul altora, adevărul e mult mai pe jos decât închipuirea. A dăruit Impăratului o sabie, pe care o avea dela Sultan, prețuind 10 mii de lei; și zece cămile; Archiducelui Ernest, în mai multe dați, la 2.000 de lei; contelui de Hardegk (care l-a tratat bine la Satumare și aiurea dându-i toate ale mâncării, iar lui Ștefan un ceasornic de aur, cu lanț de același metal) i-a prezentat numai 4 mii de lei, un

cal cu șea și frâu, o blană de cacom și un lanț de aur pentru femeia lui. Ungnad, care i-a trimis adesea mâncare și alte daruri, la Tulln, a primit numai o haină de catifea roșă, blănită cu cacom, și o păreche de brățare¹⁾; Pezzen s'a împărțășit cu un colan de aur pentru cal, prețuind 100 de lei. Din țară a luat numai 29.000 de lei din care a plătit trabanții și a cheltuit pentru casă; cei trei ani de ședere în străinătate i-au mâncat 23.000 de galbeni. Domnii moldoveni nu pot strânge mult, din pricina lăcomiei Turcilor „și războaielor cu Cazacii“. Se jură că nu poate da cu împrumut mai mult decât 5.000 de galbeni, și aceasta numai dacă-i dau drumul. Averele lui e mai mult în lucruri: juvaiere, haine și blăni, din care mai are destule, „slavă Domnului“; dar nimeni nu i ar da pe dânsele o bucată de pâine. Dacă va fi având mai mult, să-i taie capul, iar, dacă se va dovedi că a spus adevărul, să li se taie limba pârâșilor, „să fie cu iertare Archiducelui“. „Așa mă rog înălțimii Sale — spunea

1) Ca și câteva legături de gât femești (Faznedi, dela italianescul: fazzoletto).

Petru în memoriul prescurtat, pe care-l dă lui Kühbach la întrevvedereea din 2 Martie, — să mă creadă pe mine și bătrânețile mele, și nu pe acei ce mă învinuiesc în ascuns“.

Domnul mai spusese însă și alta, în amândouă audiențele. Pârât pe fiecă zi mai mult, văzând cum i se risipește averea, cum clima neobișnuită-i omoară curtenii — se stinsese în iarnă un preot bătrân și câteva din femei, între care Cercheza, căzuseră greu bolnave —, o poftă nebună de a părăsi aceste locuri de amar și restriște îl apucase. Nu mai ascundea lucrurile de fel. Să aibă milă de dânsul, cerea el fățiș, și să-l lase să plece. Toate: aer, limbă, oameni, îi erau în potrivă; dacă-l vor mai ținea, știe bine că are să moară, ca și slugile sale. Deși nu umblă după Domnie, se va supune voinței lui Dumnezeu în această privință. N'a îndrăznit să spuie lucrurile Archiducelui însu-și, care nu s'a pus jos când l-a primit, dar să scrie el toate stăpânului său, pentru numele lui Dumnezeu. Bătrânul vorbea foarte trist, oftând și avea o înfățișare foarte prăpădită.

La 8 Martie, Ferdinand anunța căpita-

nului Kühn porunca împărălească. *Petru nu va pleca: nu va trimite soli, nu va scrie.*

Domnul se supuse, cu o sfâșietoare blândețe. Nu se va plânge nicăiri, ci va face ceia ce i se poruncește, „de l-ar costa și viața“. Ii pare foarte rău însă, că, în loc să-l creadă pe dânsul, împăratul a dat crezare unor necunoscuți, cărora nu-i este îngăduit măcar să le răspundă. Bănuiala că ține cu Turcii — el, așa de recunoscător Casei de Austria, el, al căruia nepot, Mihnea¹⁾, a fost turcit de Sinan îi otrăvește zilele: „n'are odihnă nici zi nici noapte și nu poate mânca o bucăjică în tihnă“. Și când va muri, „vor zice că mormântul lui e un mormânt turcesc“.

A scris în Moldova că se află într'o mănăstire din Italia, și nu se mai poate întoarce acolo, unde, fără laudă, oame-

---

1) Fiul lui Alexandru al II-lea și deci „nepotul“ lui Petru. Domnește în Muntenia dela 1577 până la 1583 și dela 1585 la 1591, când e silit să se facă turc. E acel „nepot“ al lui Petru a cărui mătușă se afla în 1593, la Veneția. El însuși era, încă din 1591, sangeac de Nicopol.

nii îl doresc, căci țara a prins puteri supt dânsul. Să-i iea Dumnezeu, lui și copilului, fericirea pe lumea cealaltă, dacă a scris cuiva, de când e în Tirol. Nu va mai primi pe nimeni din ai săi, dacă i se cere : fiică-sa îi trimetea până acuma, din Veneția, oameni cu pești de mare și alte lucruri de mâncare, precum dăunăzi, când el era în pat, au venit dela dânsa trei copii de casă, unul după altul ; de acuma, ea nu va mai trimete. Va da drumul unora din slugi și poștește pe Archiduce să poruncească la hotare, ca Moldovenii să nu mai fie lăsați a trece. Câteva zile după aceasta, el întreba pe Kühbach dacă are voie să primească doi negustori moldoveni, cari se duceau să cumpere blăni la Moscova : unul, Constantin Paleologul, îi era poate rudă de pe nevasta sa Maria.

La începutul lui Maiu, Petru simți apropiindu-i-se, grăbit de năcazuri, sfârșitul. „Se simțea slab“, la 10 ale acestei luni, când strică diata dintâiu, prin care lăsa executor testamentar pe Gheorghe Hatmanul. Acesta se arătase nevrednic de încrederea lui, părăsind între

străini, împreună cu Zotu, „pe tatăl și Domnul lor“. Testamentul cel nou nu înlocuește pe Gheorghe printr'o altă persoană. Domnul arată numai că a cheltuit toată averea sa, că tot ceia ce a rămas, ori-unde, în bani sau lucruri, aparține lui Ștefan-Vodă, ca parte de câștig în Domnie. Domnișă Maria nu poate cere nimic mai mult decât zestrea ei, pe care i-a dat-o: cinci poveri de aspri¹⁾ și 2.000 de galbeni de aur pentru a-și cumpăra o casă și o grădină, pe lângă o păreche de brățări, prețuind 200.000 de aspri. Zotu a mai luat pe urmă, când a plecat, fără voia lui, toate juvaierile și lucrurile date de dânsul, într'o căsnicie de treizeci de ani, celei dintâiu femei, Maria din Rodos. Iși însușise apoi 8.000 de galbeni, pe cari-i împărțise cu fratele său, Apostolo Țigară, înapcînd numai o mică parte socrului său. Dacă deci soții Țigară vor cerca să strice testamentul, să nu-i ierte Dumnezeu“. Dar

---

1) Povara cuprinde, cum dovedește și o comparație între cele două versiuni ale testamentului, 100 de mii de aspri.

acesta să-i răsplătească, dacă vor iubi pe Ștefan și vor trăi cu dânsul ca frații, cum și el, Petru, a trăit frățeste cu frații săi. Sume mai mici erau lăsate Mitropolitului Movilă, Preotului Teodosie Barbovschi, lui Stanciu Vornicul, lui Musteșă Postelnicul, slugilor Mateiu, Tudor, Mușat, Vlad, Iliș, Ivașcu, Cerchezul, Stanislav, Mihai, Grecul, Andreiu, piticului Petru, Arapului Gheorghe, copilului de casă Sanseim, ș. a. Averele, cum o prețuia el, era, afară de lucrurile depuse aiurea, în sumă de 8.000 de galbeni de aur, haine și blănuri, multe pietre scumpe și mărgăritare, săbii și cuțite, precum și atâtea alte lucruri prețioase.

La 8 Maiu, Ioan 'de Marini scria din Cracovia, cerând iarăși Archiducelui revizuirea procesului.

Aflând despre această nouă prigoană — Casa de Austria era foarte bine dispusă față cu agentul său în Răsărit, și, în urma intervenirii Impăratului (18 Novembre) și a lui Aron-Vodă (August), judecata d'întăiu a procesului se trimise în cercetarea Universității din Freiburg în Breisgau, — bolnavul scrie

lui Ferdinand, plângându-se că, după ce l-au purtat nouă luni din oraș în oraș, „ca pe un hoj de drumul mare“. Răguzanii nu vreau să-i plătească acum cheltuelile de judecată. Nici-un alt Domn n'a fost supărat după maziile, pentru datorii, și Ioan își răzbună de-ajuns, răspândind pretutindeni zvonul că el a izbutit să facă a fi închis protivnicul său.

Petru se adresă pe urmă cunoscutei bunătați a Casei de Austria. A cheltuit tot și n'are unde se hrăni; banii depuși sunt pierduți pentru dânsul. N'ar vrea, când va muri, „azi sau mâine, ca fiul său să rămâie muritor de foame“. În Moldova, Turcii au pus pe unul, „care nu-i este bun prieten“¹⁾, așa că n'are ce căuta acolo. Vrea să meargă însă la Papa, care l-a chemat și a scris și Impăratului pentru dânsul. Că nu'i dă drumul Impăratul, nu e o piedecă; aceasta ar încuviința de sigur mila ce s'ar face cu dânsul, lăsându-l liber.

E bolnav de mult, mântuie nenoro-

---

1) Aron-Vodă.

citul, „și nu poate scrie Înălțimii Sale toate nevoile ce le are“; dar Archiducele e om cuminte și le înțelege.

Era cu desăvârșire în zădar. Până și războiul cu Turcii, care nu prea ieșea după placul Austriacilor, era un prilej pentru oprirea Domnului. Cardinalul-legat, care trecu prin Bozen, în luna lui Iunie, nu vru să făgăduiască nimic lui Petru, și, când nunțul Speziano, rugat de mai mulți cardinali, era să intervieve în sfârșit, cu totul fără voie¹⁾, Petru sfârșise în surgun rostul lui pe această lume. De altminterlea, boala grea de care suferea Ferdinand († 25 Ianuarie 1595), făcea cu neputință orice înțelegeri limpede cu acesta²⁾.

1) Lazaro Soranzo, dintr'o ilustră familie venețiană și autor al cărții „l'Ottomano“ („Turcul“), spune că fusese pus să trateze asupra venirii lui Petru la Roma, în 1594.

2) Există un document din 1 Iunie 1594, prin care Domnul numește ca executori testamentari pe Luca Stroici, Ieremia Movilă, Batti Amorosi, Venețian, pe Tudose Barbovschi, și pe un oarecare Ienachi Simion („Ienakissimo“) Trebuiau să ia îndată pe copil în Polonia.

Avem aface însă cu un falsificat.

La 4 Iunie, Kühbach trimete lui Petru, care era foarte slab, vin roșu pentru 90 de florini. La 12 ale aceleiași luni, bolnavul sosi la Zimmerlehen, castelul supraveghetorului său, într'o stare deznădăjduită. Cu dânsul erau cei mai mulți curteni și poate doctorul orașului, Lucio Canobio, care-l căuta ¹⁾). Zotu alergase, lacom de câștig, lângă socrul său bolnav, aducând cu el femeia și cei trei copii. Sosise, pentru aceleași motive, „jupâneasa Cămărășoia“, sora Domnului, soția lui Gheorghe Cămărașul.

La 28 Iunie, Kühbach scrie lui Ferdinand că nu mai e nici-o nădejde pentru bolnav: de două zile i se legase limba. Chemat în grabă, el sosise noaptea la Zimmerlehen, „și, ca mângâiere, i-am spus că, îndată ce va fi sănătos, Impăratul îi va îngădui să plece, lucru pe care, când era sănătos, îl doria înainte de toate. Inșă n'a luat aminte de loc la aceasta“.

1) Cunoaștem numele tuturor furnizorilor lui Petru, deci și al spițerului de la care se cumpărau doctoriile pentru dânsul și pentru Maria, fiitoarea sa, bolnavă greu de inimă. Il chema Ludwig Babtess.

căci pierduse cunoștința. La 1 Iulie, între 1 și 2 după amiazi, Petru se stingea la Zimmerlehen, după ce primise împărtășenia de la prietenul și duhovnicul său, Mitropolitul Movilă.

Corpul, pe care rudele voiau să-l ducă la Veneția, fu adus la Bozen, în casa din „strada supt Kupferplatz“, de 12 țărani din împrejurimi. După porunca lui Ferdinand, îngroparea sa se făcù la 2 Iulie, în biserica Franciscanilor, „cu convenitele ceremonii creștine catolice“. Rămășițele Domnului fugar fură depuse lângă ale femeii sale Irina.

Epitaful, săpat mai târziu, glăsuște astfel: „D. O. M. Lui Io Petru Voevod, din familia regală Corvină, a Valachiei, care, pentru a păstra în fiul său Ștefan credința, părăsindu-și de bună voie întinsul principat și învrednicindu-se de ocrotirea Casei de Austria, a murit în vârstă de peste șase zeci de ani, la 1 Iulie 1594. Om foarte vestit, în fericire și restriște, în războiu și pace“.

Ca fizic, strănepotul lui Ștefan-cel-Mare iera o biată ființă slabă și bolnă-

vicioasă. Un cap aproape triunghiular, cu fruntea foarte lată, înaltă, după cât se pare, cu toată căciula care o acopere în parte, cu barba ascuțită, scoasă îndărătnic înainte. Are buze mari, nasul coroietic, sprincene subțiri, foarte arcate, de-asupra unor ochi cu căutătura pierdută și stinsă supt geana de sus greoaie.

Mustățile sunt fine, barba albă, tăiată ascuțit, cam rară. Așa ni-l înfățișează o gravură, făcută în acești din urmă ani, în Tirol, probabil. În tinerețe, avea „barbă și musteți negre, mici și rare“, după o pictură murală.

Ca suflet, era un om blând și fără relief, cinstit însă și recunoscător. Contemporanul său, Ieroteiu de Monembasia, îi laudă cunoștințele.

Știa turcește și grecește „și [era] încercat în toate meșteșugurile și avea știință de carte. Li plăceau oamenii învățați și-i întreba totdeauna despre astronomie, despre climă și despre alte lucruri înalte. Li plăceau și cântăreții foarte mult, și avea un cântăreț dibaciu, cu mult meșteșug, dar era cunoscător și în altele de ale lumii, fiind tehnic

sau inginer ¹⁾". Foarte evlavios, a făcut daruri mănăstirilor de la Sfântul-Munte : Lavra și Zographos, a reparat și adăugit Mitropolia din Suceava și a zidit de două ori (1577, 1583) din temelii Galata, a căreia clădire la început se prăbușise. Sufletul acesta curat și blând împăca pe cei care-l cunoșteau cu înfățișarea biceșnică și stângace a trupului.

IV

Când Petru încredința pe lacomii săi găzduitori, că averea sa în bani e aproape neînsemnată, el nu mințea. Se găsiră 16.000 de galbeni numai în lăzile mortului; cea mai mare parte din numerar fusese furat, cum se va vedea, la Zimmerlehen, de cei ce încunjurau pe murind. Afară de aceste sume, Petru mai depusese altele prin deosebitele provincii ale Turciei : avea 10 000 de ughi la mănăstirea Sfântului Sava, în Ierusalim, căreia-i făcuse dar un loc de biserică în Iași (1583); 6.000,

---

1) Această din urmă observație a lui Ieroteiu explică măsurarea râurilor în Tirol, de Petru.

la călugării din Muntele Sinai; bani și obiecte, cu o valoare foarte mare, la cunoscuți ai săi din Constantinopol: Grecii Toma Cromidi și Costa Cugna, la ruda sa, Cămărașul Gheorghe. În sfârșit, la Bozen chiar, o colecție splendidă de juvaieri și podoabe orientale.

Nefiindu-ne ertat să cunoaștem din alte izvoare ceia ce alcătuia *garderoba* unui Domn românesc, din veacul al XVI-lea sau din alte timpuri, e interesant să se spuie câteva cuvinte despre lucrurile rămase pe urma lui Petru-Vodă.

Erau nenumărate pietre scumpe, diamante, rubine, smaragde, turcoaze, mărgăritare mari, unele libere, în cutii. Apoi podoabe pentru cai, frâie bătute cu rubine, scări de aur masiv împodobite cu smaragde, rubine și cristale; șele turcești cu culorile strălucitoare. O bogăție de arme și unelte de războiu orientale, buzdugane și tolbe, săgeți și iatagane, cuțite și coifuri, săbii late cu teaca de catifea verde sau de metale prețioase, până și răsunătoare tobe turcești. Apoi: inele cu nu-

mele lui Hristos, al Fecioarei, slujind ca peceți; lanțuri de gât, brățare de aur cu pietre scumpe, cercuri de aur pentru picioare¹⁾, pene de aur lucrat, inimi, bumbi, cruci de alârnat. Daruri de-ale stăpânitorilor străini: un *agnus Dei* — o roată de ceară, cu mielul lui Dumnezeu, numele Papii și anul domniei acestuia întipărite pe dânsa, probabil un dar al lui Inocențiu al IX-lea, — un bou de argint, un cap de cerb, din aceeași materie, cu armele Bavariei, daruri ale ducelui Wilhelm. Haine scumpe: lungi castane de aclaz roșu și alb, blănite cu martră și samur, manții învoalte, un paner întreg de ciubote turcești cu vârful rotund, gulere de aur, cu podoabe de mărgăritare, cuce de catifea, cu surguciuri de pene de cocor și bogate podoabe de aur și pietre scumpe. Apoi mălăni de mărgărean, amestecate cu mărgăritare, vase pentru apă de trandafir, ceasornice de gât și de masă, unul cu semi-luna pe dânsul, unul de masă, o coroană de

---

1) *Fuesspëndter*.

mărgăritare, având 49 de smaragde și 41 de rubine; cele două peceti ale Moldovei. Toate hainele și podoabele Doamnei Irina, în sfârșit: rochii de culoare deschisă, băsmăluțe „valahe“, ciuboșele de mătăasă, podoabe scumpe pentru cap, cingători de aclaz roșu și de mătăasă verde cu sponci de aur, cu mărgăritare, rubine și turcoaze.

În această îmbelșugare de bogăție barbară, se găsesc și lucruri de artă: o cruce de gât, care poartă de o parte Răstignirea, de alta chipul Maicii Domnului, o alta, plină de moaște, având pe dânsa cei patru evangheliști, zece icoane răsăritene: una cu cei 12 apostoli și însemnarea numelui celor doi Domni, alta înfățișând pe sfântul Alexie din Chiev făcătorul de minuni, pe Ierarhul Nicolae și pe Sfântul Dumitru din Vologda, o a treia, cu chipul Fecioarei¹⁾; altele încă, pierdute.

Inventariul, făcut după moartea lui Petru, cuprinde și pomenirea „câtor-va cărți grecești și altor lucruri fără preț“.

---

1) Pe timpul lui Primisser (sfertul d'întâiu al veacului nostru) ele se aflau încă la Ambras.

După săvârșirea din viață a tânărului Ștefan, se trimiseră la Praga „trei-sprezece cărți valache“¹⁾. Intre lucrurile aceluiași Ștefan se întâmpină :

„O carte în folio, legată cu aclaz roșu, cuprinzând Psalirea lui David, *tălmăcită din slavonește în românește*.

„O carte în quarto, legată cu aclaz cu flori : *Faptele apostolilor*.

„O carte în quarto, legată cu piele albastră : *Psaltirea lui David*.

„O carte în quarto, legată cu taftă albastră : *Rugăciunea Maicii Domnului*.

„O carte în quarto, îmbrăcată cu taftă albastră : *Chipul cum trebuie să se poarte cine-va cu Domnii mari*“²⁾.

Cei ce doreau să pue mâna pe ave-

---

1) Iar, într'o casetă de fildeș, „scrisori latinești și grecești“. Impăratul iea „cinci cărți valahe“.

2) Probabil toate aceste cărți sunt *valahe*. Cunoaștem dintre ele, dacă presupunerea de mai sus e întemeiată, *Psaltirea* lui Coresi. *Praxiul* (Faptele Apostolilor) din Brașov, apoi învățăturile lui Neagoe-Vodă.

rea răposatului Domn, se înțeleseseră îndată. Cercheza, Zotu, Costea Postelnicul, Gheorghe Hatmanul își însușesc pe ascuns, încă pe când Petru era în viață, o mare parte din banii și juvaiele acestuia. Greutatea era acuma să scape din Tirol fără ca furtul să se bage de seamă. Li mai oprea pe urmă nădejdea că vor putea duce cu dânsii pe Ștefan, adică restul averii, care se pecetluiseră îndată, la Bozen. O încercare de fugă fusese descoperită: chemat în grabă, noaptea, Kühbach sosi la Zimmerlehen de spre ziuă, când curtenii se scoborau de pe munte, ducând mortul, spre Veneția.

La furt luaseră parte mai toți, stăpâni și slugi. Până și Mitropolitul Movilă — „bivolul“ de mitropolit, care nu știe decât limba sa moldovenească, va spune mai târziu Kühbach, indignat — și „măgarul“ de popa Tudose se împărtășiseră din fapta nelegiuită. Procuratorul Arhiducelui se miră, aflând la cel d'întâiu nu mai puțin decât 10.000 de galbeni. Dacă înțelegerea ar fi dăinuit, niciodată Austriacii n'ar fi putut da de urma acestei înstreinări. Ceia ce a dez-

binat pe Moldoveni, a adus descoperirea lucrurilor tănuite și ne-a dat privilegiul de a cunoaște amănunțit sufletul lacomelor „clase suprapuse“ din 1594, a fost cearta pentru testament.

Diata din Maiu n'a fost descoperită de Kühbach, decât în Octombre; Cereza scosese la lumină însă cele câteva foi, scrise la aceeași dată, prin care, fără a strica testamentul din Tulln, Petru lăsa averea toată lui Ștefan, cu mici legate pentru curteni și slugi. Testamentul-scrisoare din Iunie — cel fals — n'a fost comunicat guvernului din Tirol decât în April 1595, de regele Poloniei. Zotu nu putea aduce în sprijinul pretențiilor sale — o sumă oarecare Mariei și epitropia pentru el — decât unele vorbe souse în timpurile din urmă de către Petru, vorbe pe care le contrazicea Movilă. Kühbach pretindea și el că Petru, dobândind înainte de moarte graiul, ar fi recomandat pe Ștefan Archiducelui. — În adevăr, era deci un singur testament cunoscut — dar nu și singurul autentic, — cel din Tulln, care făcea epitrop pe Gheorghe Hatmanul.

Câteva vorbe asupra lui Zolu, care joacă un mare rol în aceste afaceri.

Marele-Spătar Zolu Țigarà era un Grec sărac¹⁾ din Ianina. Venit de tânăr în Moldova unde-l urmară frații săi, Apostol și Panoson, el își câștigă repede o poziție însemnată, prin deșteptăciunea sa șireată. Poziția aceasta și-o întări prin căsătoria cu singura fată care i mai rămăsese lui Petru, Domnița Maria²⁾, de tot tânără atunci. Era un lacom de bani, foarte prefăcut și foarte îndrăzneț. Portretul pus înaintea operei lui Ieroteiu de Monembasia, de fratele său, Apostolo, arată sub căciula greoaie o față lungăreață, slabă și fină, pe care o mântuie barba

1) Am plecat de acasă, dela părinții mei, spune el în testament, „băiat sărac, și m'am dus să agonisesc, până ce m'a ajutat Dumnezeu și au venit frații și rudele mele și i-am ajutat cât am putut“.

2) Mai avuse, se pare, măcar una (cu fata lui Cherepovich); Tudorița. Mai multe documente pomenesc încă din 1583 pe un fiu al lui Petru: *Vlad Voevod*, care trăia și în 1584—8, dar era mort, de sigur, în 1589, când Ștefan, fiul cel mai mic, fu numit coregent.

întreagă, tăiată scurt ; ochii mari au privirea pătrunzătoare și vicleană.

La început, un haos în casa lui Petru, Ștefan e bolnav, obosit de căldura verii meridionale „și de dorul pentru răposatul tată-său, pe care-l plânge încă strașnic toată ziua”. Curtenii cer să plece : unii la Veneția, alții, ca Mitropolitul Movilă, la Papa, care-l chemase prin cardinalul Montalto ¹⁾. Maria Cerceza, simțindu-și purtarea din trecut, relațiile ei cu Voevodul mort, pârâle de Zotu, se teme de o descoperire a furtului și stăruie să i se dea drumul, „așa de turbat și plină de ciudă”, încât pare a-și da sufletul. Copilul, ispi-

---

1) Scrisorile ce se schimbau între Veneția și Bozen, au fost cel puțin odată oprite. Avem astfel, cartea grecească a lui Gavril de Filadelfia către Zotu (9 Iulie), a episcopului Maxim de Cerigo (Kythera) către același, a lui Hrisoverghi către Sguromali Hrisoscolo și alta a aceluiași către Movilă (11 Iulie). În sfârșit, următoarea *carte românească* (rarisimă):

„Amin.

„La jupânul Ghiorghie Hatmanul și la jupâ-

tit din toate părțile, nu știe singur ce-ar vrea ; uneori îi e dor de țară, alteori s'ar duce la unchiu-său, Gheorghe Hatmanul, ori în Polonia ; câte-odată spune că vrea să rămâie acolo. Slugile și curtenii se bat între sine, desfrânează pe copil, făcându-l cheltuitor, dându-i să bea. Haosul acesta ține până ce Impăratul hotărăște soarta lui Ștefan : la 2 August, el arată lui Ferdinand că, din cauze deosebite, dar „mai ales

neasa Cămărășoala și la Ivan și la Aslan și Mihail multă sănătate facem Dumnilur Voastri. De veți întriba di sănătate noastră, sintim sănătoși, cu mila lui Dumnidzău. Alta carte ce ne-ai trimis cu poșta ne-au venit, și am înțeles di sănătatea dumeiivoastri, și foarti ne-au părut bine. După aceia ni rugăm dumiur Voastri. Alta să dea Dumnidzău ceastă carte a noastră să aflî pri Dumneavoastră în totă sănătate. Amin.

Scris în Veneția, în luna în Iulii 11 de [zile].

Di la jupânul Ghiorghii Camăraș, și di la Hătmăneasa și di la alți, di la toți.

Pe dos : În mână jupânului Ghiorghii Hatmanul, să si dea în Boldzan ceastă carti.

In mani de sinor Gorgi
Hatmanul“

ca să poată fi adus cumva la dreapta credință“, nu-l va da rudelor până la majoritate. Testamențiul Hatmanului nu e recunoscut, și, la 13 August, Kühbach dă drumul curtenilor și slugilor, păstrând numai pe câteva dintre femei.

Zotu și Maria Cercheza plecaseră cei dintâiu la Veneția, pe uscat, ceilalți - Mitropolitul și Tudose, Hatmanul și: Alexandra Cămărășoia cu fii săi, Stanițiu Orbul cu femeia sa, Ana din Tarent, Sguromali Hrisoscolo veneau pe râul Adige.

O ceartă pe drum făcu pe Zotu să ia o măsură foarte dăunătoare pentru interesul comun. Furios pe Cercheză, care nu vroia să-i dea cât cerea el, Marele-Spătar o denunță tribunalului „seniorilor de noapte *al criminal*“. Maria e arestată împreună cu gazda ei, Popa Adam și, prin amenințări, Zotu face pe complicitii săi să depue toate lucrurile furate — valorând la 50 000 de galbeni, dintre cari 8.314 în bani — la dânsul, supt pecetie, și la Grecul Ga-

vriil, arhiepiscop de Filadelfia ¹⁾, un fel de șef al comunității grecești din Veneția.

Prin Zotu însuși, prin fostul agent a lui Petru, Antonio Bruni, care avea daraveri bănești cu cel dintâiu. prin Bernardino Rossi, agentul Archiducilor în Veneția, prin Cercheza, care sfătuiește pe Kühbach să păzească pe Ștefan de otrăvurile posibile ale Domniței Maria, Curtea din Innsbruck află furtul, nebănuit măcar înaintea. Kühbach, spăimântat de dibăcia făcătorilor de rele, ia pe Maria lui Zotu la dânsul și o pune supt pază, pecetluiește pe cele rămase pe urma Cerchezei și poruncește să se aibă grijă de siguranța orfanului.

Zotu făgăduise să se întoarcă peste 15 zile, pentru a-și lua familia. Sigur, *prea sigur* de naivitatea Nemților, îndrăznețul Grec ceru un pas cu acest scop și, după acordarea acestuia (13 Septembrie ²⁾), el pleacă din Veneția, la

1) Arhiepiscopul-mitropolit de Filadelfia își avea Scaunul aici, în Veneția.

2) „Oamenilor aceleora ticăloși, mai vrednici de cruce decât de îndurare“ scrie Archiducele Ferdinand lui Kühbach.

14 Septembrie. Ajuns la Bozen, are nerușinarea să proteste, când i se cer lucrurile, să-și reclame familia, făgăduind *pe urmă* restituția, să se ducă apoi la Innsbruck, pentru a cere „dreptate” Arhiducelui. Acesta era însă hotărât să nu-l scape din mână, și lacomul intrigant trebui să trimeată pe Apostolo, spre a strânge și aduce juvaierile care erau să-i dea libertatea.

Apostolo nu făcu firește nimic pentru aceasta, nădăjduind că Arhiducele, plictisit de a ținea fără plată pe fratele lui, îi va da drumul și fără înapoierea lucrurilor furate. Avem câteva scrisori ale celor doi frați vrednici unul de altul. Apostolo spune lui Kühbach că nu poate isbuti, cu toate silințele sale. Apoi plânge duios pe „bietul domnul Zotu, fratele meu, singurul pe care-l am în lume” ¹⁾, mulțumind ironic lui Kühbach pentru mila ce o are de dânsul. Zotu se plânge la aceeași dată de un junghiu (mall, delle gote), de care nu credea să scape atât de ușor; Maria e bolnavă de ochi. „Dumnezeu ne știe

1) Al treilea frate, Panoson, era cu altă mamă.

cum ne găsim". În aceeași vreme, el îndemna pe Arhiepiscopul Gavriil să-l scape, înapoiind cele furate.

Nici acestea nu fură înapoiate, dar nici lui Zotu nu i se dădu drumul. După ce Grecul, pus la încercare, e dovedit că minte, prețuind lucrurile la 7.000 (!) de galbeni și arătând numai șase (în loc de unsprezece) sinete, după ce se descopăr încercări din parte-i ca să fugă cu familia, Ferdinand orânduște (8 Octombrie) să-l puie supt pază. La protestările lui Țigară, Kühbach îi răspunsese, că, dacă vrea o altă locuință mai potrivită, n'are la îndemână decât închisoarea.

Cu toată oprirea familiei Zotu, cu toată descoperirea, în Octombrie a testamentului, care strica pe cel din Tulln, lucrurile nu înnaintau la Veneția. Moldovenii tăgăduiră autenticitatea scrierii și peceții, răspândiră bani pretutindeni și magistrații erau să încredințeze averea sechestrată Hatmanului, ca legiuit epitrop al lui Ștefan, când Kühbach sosi la Veneția (11 Noembrie).

Cele ce se petrec aici sânt foarte interesante. La 12 Noembrie, dimineața,

trimesul se întâlnește cu Moldovenii, pe piața Sf. Marcu. Aceștia își revarsă în voie toată ura împotriva lui, refuzând cu aroganță restituirea unor bani, cari sunt ai lor, cerând copilul, oprit pe nedrept: nu e la Bozen, aici să le poruncească. Duminică, altă întâlnire la Gheorghe Hatmanul, cu aceiași izbândă. Toate stăruințele pe lângă arhiepiscopul Gavriil și clericii greci sânt zadarnice. Atotputernicile bacșișuri ale *Valahilor* fac pe Kühbach să se teamă de închisoare și să ceară sprijinul ambasadorului împărătesc, contele de Thurn. La 16 Noembre, tribunalul *del Mobile* dădea tutela lui Gheorghe Hatmanul: sentința ar fi costat, după Kühbach, 150 de galbeni.

Mândri de această izbândă, asociații îndrăznesc a pârâ pe Arhiduce înaintea dogelui și senatului venețian. Când Kühbach căpătă dela aceștia poruncă pentru o cercetare nouă, ei cearcă să-l corupă și pe el: dacă va face pe Ferdinand să le dea copilul, va câștiga 2.000 de galbeni; dacă-l fură pentru dâșii, 6.000 de florini, o blană de samur prețuind o mie de galbeni și ce juvaier îi va plăcea.

Să-l iea îi spuneau ei, și cu sila puindu-i un căluș în gură și legându-l de cal: viu sau mort, au nevoie de dânsul. În altă zi, un Grec îi oferă pe piață 2.000 de galbeni, dacă va face să se taie capul sau *măcar* nasul și urechile lui Zotu, și dacă-l otrăvește cu o pulbere ce făgăduiește a-i da, răsplata va fi de 3.000, din cari 500 înainte.

Kühbach mai avu două audiențe la doge, unde i se promisese tot, în zadar. Avocații cumpărați refuzau să pledeze pentru Arhiduce. Stanciu, care declarase că recunoaște scrisoarea lui Petru, amenințat cu moartea, își retrage îndată cuvântul. Se ceru intervenția Împăratului.

În Ianuar 1595, Nicolae Albanezul sosește pe ascuns în Tirol: trebuia să aprindă casa unde se afla Ștefan și să-l fure în învălmășeală. Emisarul câștigase pe două din slugile Domnului, Tudor și Arapul, când afacerea fu descoperită. Vinovații fură închiși și apoi goniți din țară.

Împăratul scrise fără folos la Veneția, și cuvintele ambasadorului n'avură răsunet. Pe când regele și regina Ana a

Poloniei stăruiau să se trimeată copilul acolo (4 April), în puterea testamentului din 1-iu Iunie 1594, Zotu, devenit liber, se plângea la Praga, izbutea să capete scrisori dela Papa, cerând dela Rudolf trimiterea familiei lui. Plictisit de cheltuielile ce se făceau cu întreținerea prinșilor, nădăjduind că sosirea lui Zotu la Veneția va slăbi pe ceilalți vrăjmași, guvernul imperial porunci ca Maria și copiii să fie lăsați să plece, ceia ce se și făcù (7 Iunie).

Asigurat ast-fel, Țigarà începe iarăși lupia serioasă pentru moștenire. Fabrică un testament, care ar fi fost dictat de Petru cu trei zile înainte de moarte : Zotu căpăta epitropia, femeia sa un dar de 20.000 de galbeni. Bacșișuri de 6.000 de galbeni s'ar fi împărțit de dânsul la Veneția. O călătorie a lui Kühbach, în Novembre 1595, n'avù urmări bune : bietul om plecase să îplinească un vot pios la Loreto și Roma. În lipsa lui, cele două partide se împacă, și Kühbach, auzind că vreau să-l închidă la întoarcere, se grăbi să treacă hotarul în Tirol. Cercheza se plângea că nu i se dau înapoi lucrurile lăsate în Tirol ; mai rău de cât la „Turci și asasini!“

Averea rămânea însă pecelluită de Signorie, așa că, în 1596, Zotu fu silit să vie în Tirol (Ianuar) și, neizbutind, el încercă iarăș să fure pe Ștefan. Un Polon, Pantașco, veni în Novembre la Hall, cu o suită de opt oameni și plecă a doua zi. Conspirația fi descoperită. În zadar căută guvernul austriac să puie mâna pe persoana lui Zotu, când acesta se găsea la Ferrara, stăruind pe lângă ducele de Mantova. Numai moartea lui scăpă pe tutorii lui Ștefan de ori-ce grijă.

La 14 Martie, aflându-se în pat — de altmintrelea, de când se găsea în Veneția, era neconținut bolnav, — el își face testamentul. Lăsa bani unei mânăstiri de călugărițe, care trebuia să se înființeze în Veneția, sau altfel lavrelor din Athos, apoi bisericii grecești din Veneția și rudelor sale. Fetele lui : *Păuna*, *Ruxanda* și *Isabela* căpătau câte 4.000 de galbeni. Mama lor trebuia să le mărite cu „Greci și nu cu altă nație“. Grija averilor se lăsa celorlalți doi executori, Apostolo Țigară și Constantin Paleologul, „dacă poate femeia mea, Doamna Maria, ne va putea suferi nă-

cazurile acestei lumi, fiind tânără, și va voi să se mărite“.

Spătarul se săvârși din viață, în Veneția, la 11 (21) April 1599. Oasele sale odihnesc în micul cimitir al bisericii San Giorgio dei Greci ¹⁾.

Pe placa de bronz ce le acopere se cetește: „Zotu Țigarà din Ianina, cel ce a fost învrednicit, a fi supt Domnul a toată Moldovlahia, Petru, feciorul lui Mihnea (*sic*), Mare-Spătar și ginere al său, cel ce a trăit cu strălucire și în dreapta credință odihnește în acest mormânt, făcut pentru el și urmașii săi de fratele său, Apostolo, așteptând învierea din morți. 11 Aprilie 1599“.

Vestea, problematic de tristă, a fost adusă îndată la Innsbruck de-o ștafetă anume, și Ștefan, atunci la școală la Iezuiți, mângâie astfel pe Maria:

„Prea iubita mea soră,

Am primit scrisoarea Domniei Tale, și cu nesfârșită durere am înțeles năcazul în care te afli, pricinuit de moar-

---

1) El cerea în testament, dacă nu i s'ar da locul ce cerea aici (și nu i s'a dat), să-l îngroape în mânăstirea Sf. Nicolae Filantropino din Ianina.

tea bărbatului Domniei Tale, cu sufletul căruia Domnul Dumnezeu fie îndurător. Eu, un frate iubitor al Domniei Tale, simt pentru aceasta mare durere și compătimire de Domnia Ta, dar, viind o asemenea întâmplare din mâna lui Dumnezeu, trebuie să o și suferim cu răbdare bună și să ne hotărâm pentru ceia ce este mai potrivit: mângâierea, care se poate; astfel nădăjduiesc că vei face asemenea cât despre cele ce-mi mai scrii, eu voi vorbi de dănsesele cu dumnealor episcopii mei, și de ceia ce se va putea face, cât de curând vei fi înștiințată. Intre acestea, vei rămânea mângâiată și asigurată că mă voi arăta totdeauna fratele iubitor al Domniei Tale, când încă și Domnia Ta vei face ceia ce se așteaptă de la o soră iubitoare și-mi vei răspunde cu tot atâta dragoste. Neavând alta să-ți spun, mă recomand Domniei Tale din inimă, cerându-ți de la Dumnezeu, Domnul nostru, orice mulțămire.

Din Innsbruck, azi 1-iu Maiu 1599.

Al Domniei Tale

*dragul frate
Stefan-Vodă¹⁾.*

1) Pasagiile subliniate sânt românește în original.

Pare că Maria scrisese fratelui său, propunându-i o împăcare. Scrisoarea dintâiu fu urmată de o alta, și iată ce răspundea la aceasta, Ștefan :

„Prea-Luminată Doamnă, sora mea,

Primesc acum, după trecere de puține zile, o a doua scrisoare a Domniei Tale, și răspund la dânsa. Precum însă, în cea din urmă carte a mea, m'am rugat să capeți mângâierea, tot așa și în aceasta. Celelalte le vor întregi teologii, cari au această meserie. Fii sănătoasă și mângâiată. Din Innsbruck, azi, 10 Maiu 1599.

*Ieu, fratele Domniei Tale
Ștefan-Vodă,
ce am fost Domn țerei Moldove
și a Țerei Muntenesti*

Mângâierea a venit în curînd pentru Maria, care se căsătorie, la 28 Novembre 1600, în biserica de familie a Sfântului Matei (*S. Maffeo*) din insula Murano, reparată de Mihnea Turcitul, a căruia mătușă, Mărioara Vallarga, fusese călu-

găriță în mănăstirea vecină, cu Polo Minio. ¹⁾

Polo Minio di ser Scipione era din cea mai bună nobleță venețiană. Veniți din Mazorbo, Minii fusese primiți îndată în Marele Consiliu, și din al 15 lea veac încă îl găsim în cele mai însemnate locuri și demnități. În legătură de comerț — lucru de care nu se rușinau cei mai glorioși dintre aristocrații Veneției — cu Răsăritul, ei contractează în 1543 o alianță cu Paleologii din Constantinopol ²⁾. Această căsătorie îi înrudi poate cu Petru Șchiopul, care luase de nevastă pe Maria Amirală din Rodos, poate și ea de vișă paleologă, mama Domniței Maria.

Aceasta avu, în al treilea an de căsnicie, un singur fiu cu Minio: născut la 13 Septembrie 1603, i se puse numele îndoit de Teodor, ca unul ce era dăruit de Dumnezeu, când părinții nu mai nădăjduiau să aibă copii, și Ștefan, amin-

1) E curios că în declarația lui Rossi de a fi primit juvaierele aflătoare, în parte, la Gheorghe Hatmanul (11 Iulie 1600), Minio ia partea Mariei „come marito” (ca bărbat).

2) Octavian Minio ia pe fata lui Pavel Paleologul.

tire pioasă a tânărului Voevod, mort atunci, în cea dintâiu tinerețe ¹⁾.

Moartea lacomului Zotu a avut urmarea de-a împăca pe Domnița cu fratele ei.

Maria s'a învoit repede cu tutorii lui Ștefan ²⁾. La 27 Aprilie 1600, Kühbach plecă la Veneția pentru a se înțelege cu dânsa: avea voie dela Ștefan ³⁾ și co-tutorii săi să lase Doamnei o treime din avere.

El izbuti să încheie însă o învoială, prin care ceda numai o șesime: actul, iscălit la 14 Iunie 1600, în casa Mariei din contrada Sant'Antonino, centrul de așezare al Românilor din Veneția, dădea Domniței: unul din cele trei mari lanțuri de mărgăritare, trei diamante, o

---

1) Teodor-Ștefan are cu Giulia Molin cinci fii, Paolo-Silvestro, cel mai mare (născ. la 31 Decembre 1635), opt (cu Morosina Morosini). Polo Minio trăia încă la 1619 — 20, când merge pentru afaceri în Moldova, aducând și un raport asupra țării și celor vecine: familia îl întovărășia.

2) Aceștia sânt siliți să se împace, căci Moldovenii scosese ră acuma, în Decembre 1599, câteva mii de galbeni de supt sechestrul.

3) El scrie la 15 Maiu 1600, o a treia scrisoare surorii sale.

scufie, și jumătate din banii ce se aflau la Ierusalim. La 16, notarul Andrei Catti scria o altă învoială, făcută cu Cerceza, căreia i se făgăduiau 200 de ughi. Gheorghe Hatmanul și văduva lui Bartolomeiu Bruti, creditoare a răposatului Petru, fură de asemenea mulțamiți. Kühbach se grăbi îndată să trimeată lucrurile peste munți printr'un servitor, înainte ca Signoria, pe lângă care intrigau oameni necunoscuți, să le poată sechestra iarăș. Averele câștigate astfel lui Ștefan se urca la 17,596 de florini și câțiva creișari.

Cea mai mare parte din Moldoveni dispar după această dată, Știm despre Costea Postelnicul, că s'a dus în țară prin Viena. Mitropolitul Movilă s'a așezat cu rudele sale la Podhaecz, în Polonia; tot acolo se stabilizează unele din femei, Vasile Păharnicul și Postelnicul Musteață; cei mai mulți s'au pierdut în haosul cosmopolit al Constantinopolei. O parte din curtenii lui Petru Voevod se arată iarăș la moartea lui Ștefan, când un alt proces ni-i scoate la lumină. Sânt un adevărat noroc pentru

istoric aceste împrejurări, care trag atât de complet perdeaua uitării deasupra unei societăți și unei epoci.

Câtva timp după hotărârea Impăratului, care oprea pe micul Ștefan în Tirol, Ferdinand numea ca tutori pe Kühbach însuși, pe Iacob-Andrei de Brandis, Kronburg și Vorst, om pios și cult (învățase la Bologna, și a compus o carte: „*Caniculares*“, în 1623) și pe bătrânul Wilhelm, cavaler de Wolkenstein, senior de Trost și Neuhauss, din familia trubadurului medieval Oswald (15 Septembrie). Acela dintre ei care s'a îngrijit în deosebi de dânsul a fost Ferdinand de Kühbach, care era și episcopul fiicii naturale a lui Ferdinand, Veronica de Vilanders. Ingrijirea aceasta, foarte conștiincioasă, avea și mobile interesate, cum dovediră mai târziu nanumăratele sale cereri de răsplată.

După un raport al tutorului principal, se hotărâ ca Ștefan să rămâie în Bozen până la primă-vară, pentru a învăța mai temeinic cele trei limbi (24 Octombrie). Kühbach propunea pe viitor o ședere de un an sau doi la Innsbruck, supt

un preceptor și apoi trimeterea lui tot mai departe în Impărăție.

La 12 Octombrie, copilul, care stătuse până atunci în casa părintească, fu strămutat la fratele episcopului său, Otto-Marx de Kühbach. Curtenii săi plecașeră și el avea pe lângă dânsul numai două slugi, Tudor și Arapul, pe Semseim, copilul de casă, pe Petru Boles sau Petermann, piticul, și două femei, o sclavă și îngrijitoarea sa, la care copilul ținea mult, muta Anghelica. Bicisnic din naștere, Ștefan avea două boale ascunse, care cereau ca totdeauna cineva devotat să fie lângă dânsul. Muta dormea noaptea lângă patul Voievodului.

Prezența acestor oameni de aceeași limbă cu Ștefan supără însă pe Kühbach, care dorea ca episcopisitul său să fie crescut nemțește. Se indigna de felul hrănilor, ce se dădea copilului, „grosolanele mâncări reci” ale Valahilor, nepotrivite cu clima, de starea cronică de beție a Arapului; nu uita că Muta luase parte la furtul din Iunie; atribuia slugilor românești îndărătnicia cu care Ștefan ținea la eresul său grecesc. În Noembrie, Muta și roaba Maria fură socotite, și, în primăvara lui 1595, ple-

cară, după descoperirea unui complot, în care erau amestecați, Arapul și Tudor. Piticul și copilul fură îndepărtați mai târziu, și cel dintâiu ajunse la mare trecere pe lângă nunciul apostolic în Veneția. Câțiva copii moldoveni, cari se înfățișară la Ștefan, în Innsbruck, fură trimiși înapoi. Însă, pentru a mângâia dorul de țară, pe care copilul înstrăinat l-a avut până în ceasul de pe urmă, Kühbach aduse cu dânsul de la Veneția, în 1600, pe tânărul Ion Cămărașul, care fusese, în Curtea Domnească împărățiată, Comisul Voevozilor. Acesta rămase lângă vărul său bolnav până la moarte-i.

În aceiași vreme cu înlăturarea curtenilor „barbari“, Kühbach se îngriji ca Ștefan să părăsească portul oriental, în care era așa de drăgălaș blândul copil bălan. Îi cumpără din Veneția, prin evreul Moise May toate cele de nevoie pentru a-l îmbrăca *nemțește* (*auf teütsch*), și tânăra Frau Kühbach, căsătorită în vara lui 1594, completează această îmbrăcămintă la iarmarocul Sfântului Andrei, în Bozen. În locul învățăturilor simplului ieromonah Tu-

dose, copilul de Domn ascultă cu alți nobili lecțiile de latinească și *velșă* ale preceptorului latin din oraș, Leonard Alotarius, căruia-i aducea, pe lângă leafa în bani, două măsuri de lemne, după obicei. Când, în vara lui 1595 (10 Iunie), Ștefan plecă la Bozen, i se dădu acel preceptor „fin, modest și după toată cuviința“, pe care-l cerea Kühbach încă din 1594: Ezechiel Losius, om cu rude sărace și de sigur fără multă cunoștință de carte. Avea ca leafă 200 de florini pe an. După o scurtă ședere la hanul „Cerbului de aur“, Domnul fu pus în gazdă la Michael Lefin, burghez din Innsbruck. În 1597, el trecu de acolo la fostul său oaspete, Otto-Marx de Kühbach.

Colegiul lezuiților, în care fu pus să învețe, era cel mai vestit din tot Tiro-lul. Înființat la venirea Ordinului în provincie, la 1562, ocrotit de Arhiduce și Impărat, el adunase atâția școlari, că nu-și puteau scrie temele latinești de înghesuială. Din 1582, erau cinci clase: cele două dintâiu se ocupau cu latina mai ales, celelalte și cu greaca. Pentru ultimele două, se păstrau studii ecle-

siasce, istorice și poetice (Homer era cercetat în clasa a cincea); școlarii se împărtășeau des, primeau o creștere morală foarte îngrijită în înțelesul îngust și neomenos al cuvântului. La examene și solemnități, se reprezentau comedii, după moda iezuită, înaintea publicului, totdeauna numeros și ales.

Avem lista cărților de școală, ce se întrebunțau la Iezuiți, listă pe care ne-a păstrat-o inventariul lucrurilor aflate în casa lui Ștefan. Sunt printre ele cărți de gramatică: Pontanus, Ald Manuțiu (*Phrases*), Ciprian Soarius (*Retorica*), Gratser (*Nomenclator, Institutiones, linguae graecae*), Ulner (*Phrases*), etc.; cărți religioase: manualul lui Canisius, un catehism german, „Comoara învățăturilor creștine“, „Exercițiul pietății“ al cardinalului Radziwill, „*Serta honoris*“ de Iezuitul Petru Michael, cărți liturgice, o carte despre botez, Viața Sf. Leopold. Apoi câteva manuale de istorie: *chronica* lui Laurențiu Syrius, I. Boemus Albanus *de Moribus omnium gentium* (Obiceiurile tuturor popoarelor); autori clasici, temeinic expurgați, cură-

fiți de orice elemente nemorale sau nepioase: Horațiu, Lucian (*Dialogurile*), ustin, Marțial, Cicerone (*Epistole și de Officiis*), Isocrat. Științele și studiile filozofice erau, ca în toate școlile timpului, cu asprime oprite. Băiatul primea însă creșterea pe care o doria guvernul provinciei: „în religia catolică și cu frica lui Dumnezeu“.

De altmintererea, viața lui Ștafan era destul de liberă. I se trimeteau bani după cerere, își cumpăra haine de preț și începuse iarăși a se îmbrăca româfirște, în veșmintele bogate, care-i afirmau poziția, — se ducea la petreceri în sfârșit. În Februar, el asistă mascat, la logodna fetei lui von Brandis. În Maiu 1599, Costea Postelnicul și Aslan Cămărașul vin să-l vadă, și el prânzea adesea cu foștii săi curteni, cari stăteau la hanul „Cerbului de aur“ cu locuința. În Septembrie 1598, el vine la Bozen, unde rămâne câteva săptămâni, tot la Otto-Marx. Ferdinand de Kúhbach îi cumpără, după cererea lui, un mic clavir, „ca să învețe pe dânsul“. În Iulie 1600, Ion Cămărașul intră în serviciul vărului său.

În 1600, domnescul cocon avea șai-

sprezece ani. Colegiul îl mântuise aproape, la Innsbruck; știa destul de bine nemțește și latinește. Era vreme să-și urmeze studiile de limbă în străinătate. Primejdiiile, de care era neconștient amenințată viața pretendentului — Zotu murise, dar, în 1599, se descoperise că Domnul Moldovei¹⁾ întinde iarăși curse băiatului, așa că Ferdinand de Kühbach cel tânăr alergă îndată din Trento la Innsbruck — făcură însă pe administratorii Tirolului să roage pe Împărat a nu-l trimete în Italia, ci, mai bine, a-l aduce la Curte, printre copiii de casă. După proclamarea, în 1600, a majorității lui Ștefan (12 Septembrie), cererea fu repetată: tânărul ajunsese la vârsta când „trebuia inițiat în afacerile politice“. Împăratul primi propunerea de a-l așeza la Curtea arhiducelui Maximilian, care era să ia în curând moștenirea Tirolului (1601).

Pe când viața lui Ștefan se scurgea astfel, monotonă și obscură, într'un

---

1) Ieremia Movilă, atuncea.

colț de străinătate depărtată, Mihai Vi-teazul, pe care blândul și supusul Petru nici nu-l prevedea în considerațiile sale politice, răspânda o aureolă de glorie roșie asupra țării sale. Cu o lovitură de sabie îndrăznească, el își supusese Moldova.

Fără planuri politice naționale, el visa încunjurarea Ardealului, păstrat pentru sine, cu țări cărmuite de Domni înru-diți, pe cari i-ar mai fi legat de el jură-minte asemenea cu cele primite în Mol-dova și Muntenia de Sigismund Băthory. Cea din urmă provincie ar fi fost guver-nată de fiu-său, Nicolae Pătrașcu, pre-cum a și fost, în faptă; în cea dintâiu ar fi dorit să puie pe cineva, care s'ar fi căsătorit cu Domnița Florica. Omul ales fu Ștefan Voevod; așezarea lui în Mol-dova ar fi mulțumit, credea el cu drep-tate, pe bănuitorul Rudolf.

Mihai se exprimase el însuși și pu-sese apoi pe Stoica Postelnicul să pro-pue lucrul, încă înainte de cucerirea provinciei. Când aceasta căzu în mâ-nile biruitorului, Domnul se adresă poate direct Impăratului. Comisarii din Ar-deal nu erau de părere ca Ștefan să

fie trimis în Răsărit, bănuiau intențiile Voievodului, care ar fi avut un alt candidat, serios acesta, Marcu, fiul lui Petru Cercel. Totuș, la 29 Iulie, se porunci lui Kühbach să cerce gândul lui Ștefan în această privință¹⁾. Nu știm, din nenorocire, răspunsul tânărului Domn; episcopul său asigură însă pe Împărat că primirea propunerii e „cu desăvârșire sigură”. La atâta lucru gândeste Ștefan, „cum ar putea să ajungă iar în vrednicia ce avuse”. E acum un om după dorința ocrotitorilor săi: a trecut la catolicism în ultimele timpuri, știe bine nemtește, destulă latinească, înțelege și italienește ceva, pe lângă că „n'a uitat încă a vorbi, ceti și scrie limba sa natală, moldovenească”. Pentru frageda sa vârstă, are deșteptăciune și pătrundere, vorbește bine; îi cunoaște un singur ușor defect: e de o fire prea mândră²⁾.

În Septembrie, lupta de la Mirislău zdrobiă cariera meteorică a lui Mihai și, cu dânsa, speranțele de apropiată

1) La 23, ordin speciul acestuia.

2) Etwas eines hohen Geists“.

venire la Domnie ale lui Ștefan. Acesta, de altmintrelea, nu mai avea viitor înaintea lui. Blondul Voevod muria încet de melancolia fizicilor.

În 1601, toamna, el părăsește capitala Tirolului, unde stătea în casa nobilului von Graben, pentru a căuta un aer mai blând la Bozen. Se găsea în acest oraș în Octombrie; la începutul lunii următoare, Kühbach îl găzduiește la Zimmerlehen, unde murise Petru-Vodă. Intors la Innsbruck, el își prevede apropiatul sfârșit. Recunoscător lui Ion Cămărașul, singurul om de acelaș sânge care se află lângă dânsul, el îi face, la 25 Novembre, un dar de 10 mii de lei, dacă s'ar întâmpla să moară și nu l-ar putea răsplăti, ca Domn.

La 6 Ianuar, sodalitatea mariană, întemeiată în 1578 de 20 de școlari de la Iezuiți, îl alegea a doua oară ca prefect al său. Fusese primit încă din 1590 în societatea aceasta pioasă, pe care o lega cultul special al Fecioarei și o fanatică iubire pentru catolicism și reprezentanții săi (se rugau pentru Maria Stuart, când aceasta suferea în închisoare). Averele sale, marele său nu-

me străin, meritul convertirii la catolicism îl recomandă colegilor săi, așa că, în 1601, era proclamat prefect al lor. A fost o mare sărbătoare: Ștefan finu o cuvântare grecească și sodalii răspunseră prin versuri și proză, în cele două limbi clasice.

Foarte evlavios și harnic, tânărul Domn venea la toate adunările societății. Aici întâlnea de multe ori pe amândoi tutorii săi poate, Wolkenstein și Brandis; toți membri aproape erau nobili, și între dâșii nume din cele mai mare ale provinciei. În 1602 însă, el putu rare ori să-și părăsească patul; ceru să fie ertat pentru această lipsă, care nu era obișnuită. Un reumatism ciudat pentru vârsta sa, îi făcu starea și mai rea. La 20 Martie noaptea, se simțea așa de slab încât arătă prin graiu, lui Ion Cămărașul, dorințele sale de pe urmă. A doua zi, el se stingea, între ceasurile 1 și 2 după amiază, pe vremea când soarele încălzește puțin aerul rece al primăverii țărilor muntene.

Un pictor din Innsbruck zugrăvi, după porunca lui Kühbach, pe tânărul Voe-

vod mort, apoi corpul fu coborât în haine de paradă cu spada aurită și cu cuștile orientale, cu pintenii de aur, în mormânt, ce i se pregătise lângă altarul cel mare al bisericii parohiale, Sfântul Iacob din Innsbruck. Eră de față curtea germană a Domnului, cu preceptorul Ieronim Hörl, Otto-Marx, școlarii din deosebitele așezăminte ale orașului și congregațiile religioase.

După mulți ani, i s'a ridicat un mic monument cu această inscripție :

„Prea luminatul Domn, Domnul Ion Ștefan Voevod, din seminția Domnilor Moldovei și Țerii Românești, ș. a., tânăr cu însușiri alese, care a urmat de bună voie în surgun pe tatăl său gonit de Turci, pe când se îndeletnicea cu învățătura, foarte devotat catolicismului și cultului Fecioarei, a murit la Innsbruck, în 1602, 22 (sic) Mart. A trăit optsprezece ani, trei luni și o zi¹⁾“.

El însuși era înfățișat pe piatră în genunchi, înaintea crucii. Când s'a refăcut biserica, în veacul trecut, placa

1) Toate cifrele sânt, cum se vede, false: Ștefan se născuse la 31 Iulie 1584.

a fost îngropată la un loc cu sicriul de aramă, sau, topită împreună cu altele, a dat materialul pentru clopotele clădirii celei nouă.

Astfel și-a sfârșit zilele obscure, între străini, plăpândul strănepot al lui Ștefan Voevod cel mare.

E P I L O G

Testamentul verbal al lui Ștefan lăsa, fără a numi un moștenitor universal, o sumă de legate pioase : 3000 de florini sodalității mariane, 500 Capuciniilor din Innsbruck, aceiași sumă mănăstirii Franciscanilor, iar celei din Bozen, unde odihneau părinții lui, alți 500 ; 500 de florini bisericii Sf. Iacob și tot atâta bisericii Maria din Seefeld pe munte, unde se păstrau picături din sângele lui Hristos, căzute în chip minunat dintr'o *hostie*. Cămărașoia prima apoi 4.000 de florini și Gheorghe Hatmanul 2.000

Averea toată era reclamată de Maria Minio ; guvernul tirolez și cel împărațesc ar fi vrut însă s'o ia pentru sine, cu atât mai mult, cu cât se dovedi

nașterea din flori a lui Ștefan, pe timpul când Doamna Maria din Rodos era încă în viață. Minio sosi în Tirol și fu îndreptat la Curtea imperială, unde trimese pe procuratorul său, Mario Montino. Impăratul porunci în Septembrie ca el să nu fie tratat în chip nedrept, ceiace ar fi păgubitor pentru numele bun al primitoarei Case de Austria.

Averea din Răsărit se adună în parte. Gheorghe Cămărașul și Aslan, cari plecase la mănăstiri încă 1601, sosiră în Ianuar 1603 la Veneția, cu o corabie plină de piper. Opriți la Alexandria, siliți să ardă restul sinetelor, ei găsise cu cale să schimbe banii în piper și pene de lux. Acestea din urmă ar fi fost prădate de niște pirați englezi. Din 11.000 de galbeni rămăsese numai două, pe care le sechestră Minio. Acesta încasă și banii de la Cromidi: 600 de galbeni, scofându-se cheltuelile.

Cearța ținu până în 1605. În acest timp Impăratul și Maximilian luară ce voiră din moștenire. Se plătiră legatele pioase: cel către Sf. Iacob, mult adaos. Se dădură recompense la cine nu se

rușina să ceară : lui Kühbach, fratelui său, lui Rossi, și altora

Ceia ce mai rămăsese, se împărți între familia împărătească și Minio, prin învoiala din 17 Septembrie 1605 ; Maria primea 45.906 florini din averea totală de 131.916. Incasarea însă, după atâta risipă, era așa de grea, încât Domnița fu silită, în 1607, să vie în Tirol, pentru a lua 12.000 de florini, ce nu fusese înapoiți de Impăratul. Cât despre celelalte legate, către familie, ele fură foarte puțin ținute în seamă. Iar ce s'a făcut cu rudele lui Ștefan, nu se mai știe.

DIN
CATALOGUL

Marei publicații „Biblioteca pentru toți“

1. *Andersen*, Povști alese
2-2 bis *S. Fl. Marian*, Păsările noastre.
3 *Mihail Zamfirescu*, Cântece și plângeri; (Poezii, Ediția 5-a).
4-5 bis *Herbert Spencer*, Despre educație (traducere de D. Stăncescu).
6 *Al. Vlăhuță*, Icoane șterse (nuvele).
7 *Carmen Sylva (Regina Elisaveta a României)*, De prin veacuri. (Proză; cu portretul Reginei. Ediția IV-a).
8 *Jules Michelet*, România, Roma, Pisa
10 *Alarcon, Mark-Twain, Brett-Harte*, Nuvele și schițe (trad. de Titu Maiorescu și Livia M.).
11 *André Theuriet*, Din tinerețe (nuvele trad. de D. Stăncescu).
13 *Duiliu Zamfirescu*, Nuvele, romane; Frica.
14-14 bis *A. I. Wilkins*, Antichitatea romană.
15 *Gr. Alexandrescu*, Memorial de călătorie (Mănăstirile de peste Olt).
16-16 bis *Anton Pann*, Povestea vorbei (partea I).
17 *D-na Colomb*, Istorioare (traducere de D. Stăncescu).
19-19 bis *Alfred de Musset*, La ce visează fețele (comedie în versuri trad. de Th. M. Stoenescu).
21-21 bis *Gennevraye*, Ombra (roman).
23-24 *Ion Popovici Bănășeanu*, Din viața meseriașilor (nuvele) cu o biografie de Titu Maiorescu.
25-25 bis *Anton Pann*, Povestea vorbei (partea II)

- 28 | *Ion Creangă*, Opere complete (partea I-a).
- 29 | *Ion Creangă*, Opere complete (partea II-a).
- 30 | *Ion Creangă*, Opere complete (partea III-a).
- 31 | *Ion Creangă*, Opere complete (partea IV-a).
- 32-33 | *Ion Creangă*, Amintiri din Copilărie.
- 36 | *D. Stăncescu*, Povești de Crăciun (Culegere).
- 38-38 bis | *Wolfgang von Goethe*, Suferințele tânărului Werther (trad. din limba germană de I. Hussar).
- 39-39 bis | *Anton Pann*, Povestea vorbei (ultima parte).
- 43-44 bis | *Gh. Adamescu*, Elocința română (discursuri celebre, culegere).
- 50 | *E. Pécaut și Ch. Baude*, Convorbiri despre artă (part. I-a cu 42 gravuri).
- 51 | *Al. Vlașuță*, Din goana vieții (part. I-a).
- 52 | *François Coppée*, Prietene (roman).
- 53-53 bis | *Wildenbruch*, Doi trandafiri.
- 55 | *Radu D. Roșetti*, Din inimă (poezii)
- 56 | *E. Pécaut și Gh. Baude*, Convorbiri despre artă (sfârșit cu 45 gravuri).
- 57 | *Al. Vlașuță*, Din goana vieții (partea II-a)
- 58 | *I. L. Caragiale*, Schițe ușoare
- 59 | *Al. Vlașuță*, Din goana vieții (ultimul volum).
- 60 | *Abatele Prévost* Manon Lescaut (roman, traducere de I. S. Spartali).
- 62 | *Alfred lord Tennyson*, Enoch Arden (poem, tr. în versuri de Haralamb G. Lecca).

- 65 | *Abatele Prévost, Manon Lescaut* (urmare, trad. de Ludovic Dauș).
- 66 | *Abatele Prévost, Manon Lescaut* (trad. de Ludovic Dauș) (sfârșit).
- 67 | *Universul și minunile lui* (cu numeroase ilustrații).
- 68 | *Universul și minunile lui* (cu numeroase ilustrații) (part. II-a).
- 69 | *Universul și minunile lui* (cu numeroase ilustrații) (sfârșit)
- 70 | *Petre Dulfu, Legenda Țiganilor*
- 10-71 bis | *H Taine, Filozofia artei* (primul volum : Natura operei de artă).
- 73-74 | *Al. Vlăhută, Dan* (roman partea I-a).
- 76-77 | *Al. Vlăhută, Dan* (roman sfârșitul).
- 79 | *Anton Pann, Nastratin Hogeia*
- 80-81 | *Niculae Filimon, Ciocoi vechi și noi* (roman part. I-a).
- 82-83 | *Niculae Filimon, Ciocoi vechi și noi* (part. II-a).
- 84 | *Niculae Filimon, Ciocoi vechi și noi* (sfârșitul).
- 85 85 bis | *Gh. Adamescu, Biografiile scriitorilor Români.*
- 90 | *Haralamb G. Lecca, Cinci poeme.*
- 93 | *Anton Pann, O șezătoare la țară sau Povestea lui Moș-Albu.*
- 94 | *Anton Pann, O șezătoare la țară sau Povestea lui Moș-Albu* (part. II).
- 96 97 | *Bernardin de Saint-Pierre, Paul și Virginia, roman complet.*
- 99 | *Alexandru Petöfi, Apostolul, traducere de St. O. Iosif.*
- 100 | *Andersen, Chipuri fără chipuri.*
- 101 | *Ovid, Metamorfozele.*

- 102-102 bis | *Euripide*, *Ifigenia în Taurida* (în versiuni de P. Dulfu).
- 103-104 | *Fr.. Coppée* Poveste tristă (roman, traducere de D. Stăncescu).
- 104-106 | *Max Nordau*, *Paradoxe sociologice* (trad. de B. Marian).
- 107 | *Cicerone*, *Despre prietenie* (din latinește de M. Derera).
- 110 | *Gloriile muzicii*, (biografii cu splendide portrete).
- 114 | *Seneca*, *Liniște sufletească*.
- 115 | *D. Teleor*, *Alte schițe umoristice*.
- 116 | *Al. Vlăhufă*, *Iubire, poezii*.
- 117 | *Mihail Kogălniceanu*, *Biografie*.
- 118 | *Vasile Pop*, *Fleacuri* (nuvele de duh).
- 121-122 | *I. L. Caragiale*, *Notițe și fragmente literare*.
- 123 | *M. Block*, *Mamele celebre*.
- 124 | *Sir John Lubbock*, *Intrebuințarea vieții* (trad. de D. Stăncescu).
- 132-134 | *H. Taine*, *Pictura în Italia* (din „Filozofia artei“).
- 135-136 | *Lessing*, *Mina von Barnhelm* (comedie în 5 acte).
- 137 | *H. Taine*, *Pictura în Țările-de-Jos* (din „Filozofia artei“).
- 139-140 | *Sheakespeare*, *Macbeth* (tragedie în 5 acte, trad. de V. Demetrius).
- 141-146 | *Sienkiewicz*, *Quo Vadis* (roman complet. cu ilustr., trad. de H. G. Lecca).
- 152-154 | *Zaloni*, *Despre Fanarioți* (istorie, moravuri).
- 157-158 bis | *Ludovic Leist profesor* (Vocabular sistematic francez-român).

